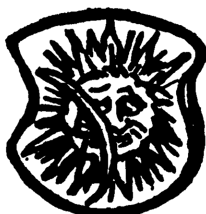
ВЕДА VEDA

Навукова-Літаратурны месячнік

Выдаець Крывіцкае (Беларускае) Навуковае Таварыства Пранціша Скарыны

Kryvian (Whiteruthenian) Scientific and Literary Monthly
Published by Francis Skoryna Kryvian (Whiteruthenian) Society of Arts and Sciences in the U. S., Inc.

Address: 6 Vandervoort Place, Brooklyn 37, New York, U. S. A.

1952, верас.-кастр. Ц. 75 ц. № 9-10 (14-15) September-Oct. 1952

ЭТНОҐРАФІЧНЫЯ Й ГІСТОРЫЧНЫЯ ТЭРЫТОРЫІ Й ГРАНІЦЫ БЕЛАРУСІ.

Этноґрафічныя землі народу, значыцца землі, на каторых ён жывець суцэльнай сваёй масаю, што захавала свае этноґрафічныя асаблівасьці, маюць для яго найвялікшае значаньне, бо на таковых землях ён мае прыроднае права быць самым гаспадаром, мець свае гаспадарства, нат калі ў мінуласьці ён быў безгаспадарствавым. Прыкладам такіх у мінуласьці безгаспадарствавых народаў, што просьле першае сьветнае вайны здабылі палітычную незалежнасьць, могуць быць нашыя суседзі — Лятувісы, Латышы й Эстонцы; яны, паміж дзьвюма сьветнымі войнамі, праявілі добрыя гаспадарствавыя здольнасьці ў собскіх гаспадарствах.

Калі яшчэ пра народы ў мінуласьці безгаспадарствавыя могуць узьнікаць сумлевы, ці здольныя яны да собскага гаспадарствавага быцьця, то пра народ, што маў у мінуласьці свае гаспадарства, такія сумлевы мусяць адпасьці; ён вякамі свайго мінулаґа гаспадарства давёў свае гаспадарствавыя здольнасьці. Дзеля та-

го гісторычная гаспадарствавасьць народу мае для яго другое просьле этнографічнае тэрыторыі вялізарнае значаньне. Землі, што ўходзілі калісь у склад беларускага гаспадарства, ё беларускімі гісторычнымі землямі, а граніцы гэтых земляў будуць беларускімі гісторычнымі граніцамі.

Чым народ сьпельшы культурна й палітычна, тым большую вагу ў ягоным жыцьцю і ягоных імкненьнях мае традыцыя, ягоная гісторыя, а значыцца, і ягоныя гісторычныя землі зь іхнымі граніцамі. Народы імпэрыялістычныя прэтэндуюць нат на землі іншых народаў, калі таковыя землі належылі або належаць да іхнага гаспадарства. Адылі, калі землі аднаго народу належылі да гаспадарства народу другога, то гэта найчасьцей бывала з крыўдаю народу безгаспадарстваваму. Дзеля таго „гісторычныя" прэтэнсі на чужыя землі нельга ўважаць за справядлівыя, бо з такіх прэтэнсяў вынікала-б, што адна крыўда мала-б быць подам (падставаю) крыўдзе дальшай, мала-б яе апраўдаваць, калі наадварот, усякая крыўда павінна быць папраўлена. Апрача таго, калі-б згадзіцца з гісторычнымі прэтэнсямі на этнографічна чужыя землі, то безгаспадарствавыя народы былі-б пазбаўленыя свайго прыроднага права на собскае гаспадарства.

Як народ неімпэрыялістычны й дэмократычны, Беларусы ня маюць ніякіх прэтэнсяў да тых этнографічна небеларускіх земляў, што належылі калісь да беларускага гаспадарства. Мова пра такія землі, як належачыя калісь да Беларусі, можа маць адно значаньне акадэмічнае. Галоўная наша ўвага зварочуецца на тыя гісторычныя землі беларускія, каторыя пакрываюцца землямі этнографічнымі альбо ў межах гэтых. Дзеля таго вынікае патрэба сьпярша паказаць беларускія землі этнографічныя і іхныя граніцы.

Беларускія этнографічныя граніцы

Знаць беларускія этнографічныя прасторы ня толькі трэба, каб мець іх наўвеце пры ўзнаўленьню беларускага гаспадарства, але таксама дзеля культурнае і іншае нацыянальнае работы ды ня толькі ў Бацькаўшчыне, але й вонках, на эміграцыі. Нашае грамадзтва яшчэ да апошняга часу ня ведала, што некаторыя, ды немалыя прасторы — этнографічна беларускія. Ведама, што ад гэтага цярпела беларуская нацыянальная праца і то ў усіх яе галінах — навуковай, асьветнай а іншых.

Гэтта на месцу будзе зацеміць, што калі палітык можа быць гібкі ў сваіх тэрыторыяльных дамаганьнях, можа іх пашыраць і звужаць, залежна ад абставінаў, то этнографічныя, як і гісторычныя граніцы сусім ад нас не залежаць, яны залежаць вылучна ад цяперашніх і даўнейшых, этнографічных і гісторычных фактаў. Прыкладам, малая частка беларускае этнографічнае прасторы была па першай сьветнай вайне прылучана да Латвы, і Беларусы супроць гэтага не протэставалі, але ўсі згаджаліся што да этнографічнай беларускасьці гэтае прасторы, і была там ведзена беларуская культурная работа.

Беларуская мова і іншыя беларускія этнографічныя асаблівасьці вельмі зіндывідуалізаваныя, вельмі яны накшыя ад этнографічных рысаў суседніх народаў. Асабліва гэта трэба сказаць пра беларускую мову. На прасторах адылі, што даўгі час належылі да чужога гаспадарства, беларуская мова і іншыя беларускія этнографічныя рысы падпалі пад большы альбо меншы чужы ўплыў, і рэдчас мы мусім даводзіць, што гэткія прасторы этнографічна беларускія.

У гэтым артыкуле этнографічныя граніцы праведзеныя блізу вылучна подле мовы, як надзвычайна важнай, найгалаўнейшай рысы, што ўзьнікла, як рэзультат апрычонай псыхікі народнай.

Гэткія ё беларускія етнографічныя граніцы: Пачынаючы ля возера Пскоўскага ў бодцы, што ляжыць на поўнач ад м. Пячоры, граніца з Эстонцамі праходзе прыблізна ўздоўж гаспадарствавай граніцы з Эстоняй проста на паўдня так, што м. Пячора і м. Ізбарск застаюцца па баку беларускім; дайшоўшы гэтак да граніцы латоўскай, яна йдзець у тым-жа прасьцінку да чыгункавае станцы Корсаўка ў Люцынскім пав. Віцебскае губ., [1]) ля каторае адзначаюць суцэльную беларускую прастору. Адгэтуль граніца прастае на паўдзённы ўсход і йдзець, км. 10-5 не даходзячы Себескага пав. Дайшоўшы да р. Сінюхі, яна рэзка зварочуец-

---

[1])Пачынаючы адгэтуль, граніца з Латышамі й Лятувісамі пададзена подле Е. Карскага „Этнографическая карта белорусского племени", Петроград 1918. Ведама, што адміністрацыйны падзел Карскі падаець такі, які быў да 1918 г. Гэны падзел не адказуе, ведама, падзелу цяперашняму, але ўсё-ж такі ён памагае орыентавацца; а што да цяперашніх адміністрацыйных падзелаў, то яны так часта мяняюцца, што за імі ня ўгонешся.

ца на заход, і ад возера Чэрза — нат на паўночны заход; адлі дугою прастае траха да граніцы Рэжыцкага павету, адгэтуль ламанай лініяй яна йзноў ідзецць на паўднявы ўсход да граніцы Люцынскага пав. із Себескім а Дрысенскім. На ўсход ад Рэжыцы і да Люцына шмат беларускіх астраўкоў. Адлі граніца йдзецць на паўдзённы заход, прыблізна па лініі, дзелячай паветы Люцынскі, Рэжыцкі а Дзьвінскі ад Дрысенскага, у прасьцінку да Дзьвіны, 6½ км. на заход ад Прыдруйска. Далей па Дзьвіне беларуская граніца йдзецць спачатку на заход да Дзьвінска, адлі на паўночны заход да Ілукста. Прастора на ўсход ад Ілукста занята Беларусамі. Дагэтуль, дакладней: да мяжы Курляндзкае губ. з Ковенскай Беларусы гранічаць із Латышамі.

Ад Ілукста граніца прастае на паўдня ў **Ковенскую** губэрню захадней возера Дрысьвят, захапляючы часьць Новааляксандраўскага павету.

Ад возера Дрысьвят граніца йдзецць у паўднявым прасьцінку да **Віленскае** губэрні, да р. Дзісны. Перарэзаўшы Дзісну, яна йдзецць Сьвянцянскім паветам крыху ламанай лініяй на паўдня й заход каля лятувіскіх воласьцяў Цьверачы, Гадуцішак (на ўсход ад іх), Сьвянцян, пакідаючы на паўдня беларускія воласьці Камаі (у 1890 г. Беларусаў было 4.264, Лятувісаў — 954), Лынтупы, Камелішкі. Яшчэ паўднявей суцэльнай масаю жывуць Беларусы ў валасьцёх Страчы, Сьвіры, Шэметаве, Нестанішках, Ясеве, Занарачы, Войстаме, Дубатове, Кабыльніках, Вішневе (усі Сьвянцянскага павету). Адлі, перайшоўшы р. Жамайцянку, граніца крывой лініяй ідзецць Віленскім паветам на заход, траха да Кернава, пакідаючы на поўнач лятувіскія воласьці — Янішкі, Ґедройці, Шырвінты, Мусьнікі, а на паўдня беларускія воласьці — Няменчына, Падбярэзьзе, Майшаголу, Салечнікі (у 1890 г. Беларусаў 4.719, Лятувісаў 489), Варняны (Беларусаў 11.363, Лятувісаў — 3.480); Рэшу, Міцкуны, Кярдзееўцы, Шумск, Быстрыцу, Рукойме, Рудоміна (усі Віленскага пав.). Ля Кернава беларуская граніца пераходзе на левы бераг р. Вяльлі і йдзецць ламанай лініяй у паўднявым прасьцінку, займаючы да беларускага краю воласьці Еўе (у 1890 г. Беларусаў 4.982, Лятувісаў 1.303) і Трокі, із заходу сёлы Мустыняны (485 Беларусаў і 314 Лятувісаў), Даўгердзішкі, Багданцы (775 Беларусаў, 97 Лятувісаў), належачыя да воласьці Шумелішкі, і сяло Талькава (Ганушыскае вол.), адлі Міжырэчча (Беларусаў 7.393, Лятувісаў — 725), пакідаючы на

паўдні станцу Рудзішкі, адлі на ўсход і паўднявы ўсход, да граніцы Лідзкага пав. і нат пераходзячы яе ля Падбор'я; адгэтуль па пагранічнай ліні Лідзкага пав., пакідаючы на поўначы менаваную раней беларускую воласьць Салечнікі, адлі яна пераходзе да Ашмянскага пав., пры гэтым лятувіскі край із заходу займае воласьць Дзявенішкі (зь лятувіскімі сёламі Уткуны, Беняконы, Шадоні, Стаґляны, Давяны, Мілкуны, Ґірдзюны, Канвалішкі) і часьць беларускае воласьці Седліска, наймя сёлы Гарманішкі й Пашэле; гэткім парадкам, беларуская граніца мае тут з усходу беларускія воласьці Гроўжышкі, Гальшаны, Трабы, з паўдня Сыботнікі, Геранёны, Седліска, Палітніцу (Беларусаў 346, Лятувісаў — 325) (тры апошнія мясцовасьці Седліскае воласьці); засталыя воласьці Ашмянскага пав. — усі беларускія. Адлі граніца йдзець па паўночнай часьці Лідзкага пав.: ад Геранён на паўднявы заход, траха да станцы Бастуны Палескае чыгункі і далей да Забалацьця; адгэтуль граніца йдзець на поўнач, пакідаючы на ўсходзе сяло Пелясу і лятувіскую воласьць Радунь; да Беларусі тут адыходзіць мешаная воласьць Эйшышкі (Новы Двор — Беларусаў 853, Лятувісаў — 93, Парадунь — Беларусаў 853, Лятувісаў 161, Браталожа — Беларусаў 899, Лятувісаў 218, Гарнастале — Беларусаў 867, Лятувісаў 137, Падборы) і Нача воласьці Канявы, наагул лятувіскае. Ад Эйшышак адлі граніца йдзець на паўднявы заход, пакідаючы на ўсходзе воласьць Дубічы, да возера Дуб. Ляжачая з паўдня прастора Лідзкага павету вылучна беларуская. Да лятувіскіх воласьцяў у паўночнай часьці павету належа яшчэ Аляксандрава (сёлы Ракішкі, Горадна, Казакоўшчына, Наркушкі). Ад воз. Дуб беларуская граніца прастае да пагранічнай ліні Горадзенскае губэрні да ўтоку рэчкі Ратнічанкі ў Нёман ля Друзґенікаў.

Каля Друзґенікаў беларуская мова пераходзе да Сувальскае губэрні, займаючы паўднёва-ўсходнюю часьць Сейненскага пав. і траха ўвесь павет Аўгустоўскі.

У Сувальшчыне суседзьмі Беларусаў з паўночнага заходу а заходу ё ўжо Палякі. Па Сувальскай губ. граніца йдзець ад р. Нёмна на Копцева да Аўгустоўскага каналу, адлі па сыстэме каналу да места Аўгустова і далей па р. Неце да граніцы з Горадзенскай губ.[2]).

---

[2]) Карскі ў зацемцы на бач. 16 менаванае свае працы дадаець: „Адцем-

І ў Горадзенскай губэрні суседзьмі Беларусаў ё Палякі. Тут граніца йдзець у паўднявым прасьцінку каля Сухаволі й Карыціна на заход ад іх, на Кнышын, Харошчу (14 км. на заход ад Беластоку); потым яна йдзець на Сураж да р. Нарава, [3]) скуль да Міжырэчча Бела-Падляскага павету [4]); ад Міжырэчча граніца йдзець ужо — з украінскай этнографічнай прастораю — у прасьцінку паўдзённа-ўсходнім косай ліняй на Любяж так, што праходзе кілемэтраў 10-15 ад местаў Белая Падляская [5]) а Бе-

---

леную граніцу па Сувальскай губ., улетку 1901 г., удалося мне ўстанавіць асабіста. Да такіх-жа вывадаў прыдзем і на аснове кнігі Э. Вольтэра: „Списки населенных мест Сувалкской губ". (СПб. 1901). Уперад Беларусы жылі тут, відавочна, яшчэ паўднявей, далей на паўдзённы заход... Як паказуюць мясцовыя дзеячы, чарасло (паласа) гэта йдзець яшчэ далей на паўдня да Райгарада"; „усе гэта жыхарства... ужывае беларускую мову, каторую можна нат сустрэць яшчэ паўднявей у Ломжынскім павеце" (Риттих: Приложеніе к матеріалам для этнографіи Царства Польскаго. СПб. 1864, бач. 16). Запіс мовы з Аўгустоўскага пав. ў М. Каяловіча (Русскій Інвалид 1864 г. нр. 78), а таксама ў Рыттыха (о. с.)".

„У сьпісаньню 1897 г. адцемлена крыху Беларусаў і ў Марыампольскім пав. (Сувальшчыны), наймя 489 чал". Карскі, там-жа.

Што тая часьць Сувальшчыны, каторая занята цяпер польскай мовай, належыла ўперад да беларускае этнографічнае прасторы, сьцьвярджае таксама польскі дыялектолёг K. Nitsch у працы: „Djalekty języka polskiego (Encyklopedyja polska, t. II — dział III. (cz. II.), 1915 г., б. 253-254).

Спаленізавана таксама Тыкацінская воласьць у Высака-Мазавецкім павеце. Там „Прыданыя тыпу беларускага. Сялянскія сёлы ў Тыкацінскай вол. і ў узнараўскім чарасьле ў вясельных абрадах цягнуцца да Падляшша занараўскага Прыданыя (przenosiny), ня кажучы ўжо пра іншыя абрады, чыста пра гэта сьветчаць". St. Dworakowski: Zwyczaje rodzinne w powiecie Wysoko-Mazowieckim, Warszawa 1935, 88.

[3]) Дагэтуль граніца з Палякамі праведзеная подле вышменаванае мапы Карскага.

[4]) Беларуска-польская граніца, вызначаная ў гэтым артыкуле, блізу ані ня розьніцца ад польскае этнографічнае граніцы на ўсходзе ў зборнай граматыцы польскіх моваведаў: „Język polski i jego historja..." (Encyklopedja polska, t. II. — dział III. (cz. II), 1915 г., 253-254 i „Mapa dialektów polskich").

[5]) Мову Бела-Падляскага павету я асабіста дасьледаваў у 1941 г. Як коль-

расьце; ад Любяжа граніца йдзець да Дубравіцы, скуль да бодкі, што шаснанцаць км. на поўнач ад Алеўска; адгэтуль граніца йдзець у тым-жа паўднёва-ўсходнім прасьцінку да Патапавічаў Аўруцкага павету, скуль да ўтоку Цецерава ў Дняпро. На беларускім баку тут застаюцца Чарнабыль, Кагановічы, Аўруч, Славечна, Хабное, а на ўкраінскім Карасьцень, Алеўск, Сарны.

Этнографічную беларускасьць тэрыторыі, ляжачай на поўнач ад праведзенай граніцы, паказаў я ў вартыкуле „Дрыгвічы" („Веда", 1952 г., б. 162-165, пра мову кажацца на бач. 164, і ў варт. „Дзярвяне" (там-жа, бач. 165-176, асабліва на бач. 171-176).

Е. Карскі, на каторага з такой радасьцяй паклікаецца І. Сідарук у сваёй брашуры „Проблема українсько-білоруської мовної межі" (Авгсбург 1948), нарабіў шмат абмылаў пры разгранічэньню беларускае мовы з мовамі расійскай а ўкраінскай. Абмылы гэныя выніклі з прычыны абмыльных прынцыпаў моўнага разгранічэньня, каторымі Карскі карыстаўся. Гэтак, ён уважаў дыфтонгі за асаблівасьць украінскае мовы, тымчасам-жа гэта рыса беларуская, на пэўнай украінскай моўнай прасторы яе нямашака. Карскі не даволі браў пад увагу зацьвярдзелае **р**, сусім ня браў пад увагу зацьвярдзелага **ц** і шмат якіх іншых беларускіх рысаў. Апрача таго, Карскі, каторага Сідарук завець найлепшым ведамцам беларускае мовы і сумленным яе дасьледавальнікам, ня ёсьць ані такім добрым, ані нат сумленным, ды як „истинно-русскій", дарма што беларускага паходжаньня, ён шмат дзе скарачаў тэрыторыю беларускае мовы, залічаючы да Беларусі адно тыя прасторы, дзе беларуская мова недазнала чужога ўплыву. Да праведзеных Карскім граніцаў беларускае мовы на ўсходзе Беларусі расійскія дасьледавальнікі зрабілі вялікія паправы на карысьць Беларусаў. Пара, каб падобныя паправы зрабілі на паўдні Беларусі ўкраінскія моваведы, з каторых адылі дагэтуль бальшыня, як Зілінскі, Ганцоў і апошні Сідарук, сьпяшаліся згадзіцца з „граніцамі Карскага". Невялічкую папраўку да беларуска-ўкраінскае граніцы Карскага на заходнім Палесьсю зрабіў Л. Асоўскі (Осовскі) ў працы „Zagadnienie językowe Polesia", Варшава 1936, залічаючы да беларускае моўнае тэрыторыі Лунінец, Давідгарадок а Столін. Да беларуска-ўкраінскае граніцы Карскага на ўсходнім Палесьсю (ад палітычнае граніцы з Польшчаю да 1939 г. да р. Дняпра) вялікую папраўку зрабіў украінскі мовавед П. Бузук у працы „Спро-

---

касьцяй сваіх рысаў, так і важнасьцяй іх яна беларуская; адно пачынаючы км. 10-15 на паўдня ад Белае Падляскае ўкраінскія рысы ў мове пераважаюць, але й тут ё ў мове ладне беларускіх асаблівасьцяў.

бы лінґвістычнае ґеоґрафіі Беларусі", праводзячы граніцу ўздоўж палітычнае граніцы Беларускае Савецкае Рэспублікі з Украінскай Савецкай Рэспублікай. З папраўкаю Бузуковай згадзіўся Л. Асоўскі. Бузук, як ведама, дасьледаваў толькі мову тэрыторыі Беларускае Сав. Рэспублікі. Калі-б ён дасьледаваў і мову паўночнае прасторы Украінскае Сав. Рэспублікі, дык можна спадзявацца, што беларуска-ўкраінскую моўную граніцу правёўбы ён шмат ніжэй.

Узноў такі Маскоўская Дыялектолеґічная Коміся (фактычна ейны сябра Н. Дурново) у сваім „Очерку русской діалектологіи" шмат беларускіх моўных рысаў, што заразом ё ў т зв. паўночна-украінскім нарэччу, каторае ґенэтычна ё беларускім, залічыла да рысаў украінскіх і за ўкраінскія ўважае іх на тэрыторыі беларускага паўдзённага нарэчча. Дык няма дзіва, што гэткім парадкам адразаецца да Украіны вялізарная этноґрафічная тэрыторыя беларуская.

І. Сідарук у вышменаванай брашуры за Карскім абмыльна ўважае дыфтонґі за асаблівасьць украінскую. Сідарук, паклікаючыся на „Нарис української діялектології Яр. Рудніцкага, піша, што зацьвярдзелае **р** ё таксама ў часьці заходне-ўкраінскага нарэчча. Тымчасам Рудніцкі констатуе толькі цяперашні стан спачатнага мяккога **р** у заходне-ўкраінскім нарэччу, прыводзячы на б. 7 прыклад **рйабий** (побач із „рабий"), каторы дыкжэ сьвеiча пра спачатнае мяккое **р** і ў гэтым нарэччу ўкраінскім; гэтае мяккое **р** адно пасьлей тут зацьвярдзела, выдзяляючы із сябе **й**, тымчасам як у мове беларускай, разам із моваю разгляданых Сідаруком мясцовасьцяў, маем спачатную зацьвярдзеласьць **р**. Можна яшчэ тут зацеміць, што Рудніцкі на бач. 19 свае менаванае працы прыводзе прыклад **дывирь** (дзевер) — зь мяккім **р** з тае-ж Узднястраншчыны, дзе, подле яго й Сідарука, мае быць зацьвярдзелае **р**. Гэты прыклад сьветча, што яшчэ й цяпер, прынамся часткава, вымаўляецца там мяккое **р**. Сідарук ня ўзяў на ўвагу зацьвярдзелага **ц** і шмат якіх іншых рысаў беларускіх як такіх, што заразом ведамыя ў ґенэтычна беларускіх, але зукраінізаваных паўдзённа-палескіх гаворках (зь іх колькі прыведзена ў „Ведзе" 1952 г. б. 166-167), так і такіх, што ё толькі ў чыста беларускай мове. З гэтых другіх Сідарук ня ўзяў яшчэ пад увагу хормаў на-ом, -ох у прызначальным і мясцовым склонах мн. л. спакменьнікаў мужчынскіх а ніякіх (братом, братох, у сілох), зьмякчэньня **н** у вабстрактных спакменьніках на — іня (шырыня, чысьціня), зьяўленьне новага **н** у лічніках 11-19 (двананцаць), займёнаў **гэты, гэны,** такіх новых дыялектычных зьяваў беларускіх, як пераход Ы па вусьняных сугуках у У **(бук, му заміж бык, мы),** зацьвярдзеньня **с** у зваротных дзеясловах (мыюса) і іншых. Пры ўсім гэтым нельга ня прызнаць, што ў Кобрынскім пав., асабліва ў некаторых ягоных астраўкох, ё вялікі ўплыў

украінскае мовы. У меншай меры гэта датыкаецца паветаў Берасьцейскага а Пінскага. Але ад гэтага ўплыву мова гэных мясцовасьцяў не перастала быць беларускай.

Ад утоку Цецерава ў Дняпро граніца йдзець да м. Осьцер ля р. Дзясны, адлі Дзясною да ўтоку ў яе Сейма, адгэтуль проста на ўсход да бодкі, што крыху на паўдня ад м. Глухава; [6]) адгэтуль граніца йдзець проста на паўдня і займае да этноґрафічнае Беларусі паўночна-ўсходнюю часьць Пуцівельскага пав. б. Курскае губэрні разам із м. Пуцівлям, тут на заходзе граніца беларуска-ўкраінская праходзе па граніцы б. Глухаўскага пав. з б. Пуцівельскім, на паўдні граніцаю з украінскай моваю ё р. Сейм, а на ўсходзе граніцаю з расійскай моваю ё ўсходняя мяжа Пуцівельскага павету. [7]) Адгэтуль граніца з расійскай моваю йдзець на поўнач, праходзе 25 км. на ўсход ад м. Дзьмітраўска б. Курскае губ. і крыху на ўсход ад местаў Дзьмітраўска й Карачэва б. Арлоўскае губ., адлі, памалу сьхінаючыся на ўсход, ідзець да м. Болхава, скуль да м. Белеў, тады Акою да ўтоку Вугры ў яе, адлі на м. Медынь, скуль да сяла Матаева, што крыху на ўсход ад м. Гжацка, адгэтуль усходнім берагам р. Гжа-

[6]) Пра гэтую граніцу я прывёў даводы ў сваім артыкуле пра Севяран у „Ведзе" 1952 г., б. 238-241.

[7]) Беларускасьць менаванае часьці Пуцівельскага павету я паказаў у вартыкуле „Беларусы Пуцівельскага пав. б. Курскае губэрні" („Веда" 1952 г., б. 241-250). Да таго, што там сказана, дадам гэтта, што знаходзім у Карскага. Ён кажа: „у іх (Беларусаў Пуцівельскага павету) няма дзеканьня, але надта мяккая вымова Д й Т; ё У і іншыя беларускія асаблівасьці, пераважна ў слоўніку; бытавыя рысы чыста беларускія". (Этногр. карта блр. племени, Петроград 1918, б. 25). Там-жа на б. 26 Карскі зазначае, што ў Пуцівельскім пав. беларускімі ё сёлы Бяруха, Новая Слабада, Лінова, Калішчы, Буваліна, Старыя й Новыя Віры. Як паведамляе М. Халанскі (гл. менаваны мой артыкул у „Ведзе"), беларускімі ё таксама некаторыя сёлы, сумежныя з Глінскай пустынёй, прыкл. царкоўнае сяло Козіна, і м. Пуцівель. Нельга згадзіцца з Карскім, каторы думае, не падаючы ніякіх даводаў, што пуцівельскія Беларусы — перасяленцы. Пра перасяленьне нічагусенькі ня ведама, а тымчасам сёлы пуцівельскіх Беларусаў мянуюць ужо на пачатку XV стг. (гл. „Веда", б. 241), а м. Пуцівель ведамнае ад XI стг.

ці, км. 10-14 ад яе, да мяжы б. Цьверскае губ. з б. губ. Смаленскаю.

Праведзеная ўсходняя граніца адцінае да беларускае этнографічнае тэрыторыі блізу ўсю б. Смаленскую губэрню, з выняткам усходняй часьці Гжацкага пав., большую часьць б. Калускае губэрні і ладныя часьці б. б. Арлоўскае й Курскае губэрняў. Граніца гэтая вызначаная Маскоўскай Дыялектолегічнай Комісяй, [8]) да каторай пасьлей дадаў свае дасьледаваньні выдатны сябра гэтае Комісі, І. Галанаў.[9]).

Прыблізна на ўсход ад м. Вязьмы ў Смаленшчыне, а таксама ў Калужчыне й Арлоўшчыне, з выняткам Трубчэўскага пав., ды ў Куршчыне, з выняткам Пуцівельскага пав., беларуская мова вельмі абрусела, але ўсё-ж ткі яна ў васнове засталася беларускай. Жыхары гэтых прастораў звычайна ўсьведамляюць сваю апрычонасьць ад Расійцаў. Між іншага, Е. Буддэ ў сваіх дыялектолегічных запісах з Арлоўшчыны падаець гаворку аднае жанчыны, каторая кажа, што ў іх звычаі й гаворка накшая, ня руская, а вось там далей на ўсход гаворацъ ларуску. У дваццатых гадох, калі ў СССР была некаторая свабода нацыянальнае працы, была нат арганізацыя беларускіх студэнтаў, паходзячых із Гжацкага пав.

Прывяду некаторыя факты й сьветчаньні пра мову ўсходніх земляў беларускіх, каторай граніца з моваю расійскай гэтта праведзена.

Смаленшчына. Мову Смаленшчыны я падаў, подле Даля, у „Везде" 1951 г., б. 5-7. Між іншага, Даль кажа: „Дзеканьне" й „цеканьне" агульнае ўсёй Беларусі зь вельмі малымі выняткамі: заміж Д, Т чуецца ДЗ, Ц. У Смаленскай губ. **часткава** ня дзекаюць адно ў **Вяземскім** а **Гжацкім** паветах; а пра іншыя можна сказаць із Украінцамі: Хиба **лихо** озме **Литвина, шоб він не** дзекнув! У **Дарагабужу** чуем ужо: слухай, хадзі, ашукайся; у Сычаўцы хто дзекае, а хто не". (Даль у варт. „Смоленское наречіе", зьмешчаным у ягоным слоўніку).

---

[8]) Н. Н. Дурново, Н. Н. Соколов, Д. Н. Ушаков: Опыт діалектологической карты русского языка в Европе, Труды Московской Діалектологической Комиссіи, V, Масква 1915.

[9]) И. Голанов: Несколько новых данных к вопросу о географическом распространении диссимилятивного акания (Сборник статей в честь акад. А. И. Соболевского, АНС. Ленинград 1928, б. 479-483).

„Гранічную лінію (паміж беларускай і расійскай мовамі) трэба шукаць заходней, відавочна, па сярэдзіне Гжацкага пав. Адно гаворка сяла Матаева, а за ім усіх заходніх воласьцяў павету рэзка супроцьстаіць гаворцы ўсходнейшых дасьледаваных бодкаў. Вылучаючае яе дысыміляцыйнае аканьне ставіць пытаньне пра яго беларускую, але не паўднёва-вялікарускую аснову. У гэтым дачыненьню даныя выбегу йзноў пярэчаць Дыялектолегічнай мапе (Маскоўскае Дыялектолегічнае Комісі). Гэткім парадкам, гаворка (заходняе палавіны Гжацкага пав.) ё нам аднэй із пераходных на беларускай аснове (зн. ё вельмі абруселай беларускай моваю — Я. С.). Граніца падобных гаворак праходзе, відавочна, крыху ўсходней р. Гжаці. Цяжшым ё вызначаньне асновы гаворкі на ўсход ад Матаева. Тут ё даныя і за паўночна-вялікарускі, і за паўднёва-вялікарускі і за беларускі ўплыў". М. Ушаков: Заметка о говорах Гжатского і Можайского уу. (Зданьне лічбы з выбегу Маск. Дыялект. Комісі 1925 г. у складзе Галанава, Дзяржавіна, Сідарава й Ушакова, надрукаванае ў „Трудох" Комісі нр. 9, бач. 143).

У 1860 г. Беларусаў у Смаленскай губ. запісана 1 мілён 122 тысячы чал. („Живописная Россія", III, б. 442, арт. Максімава). Калі зьвернем увагу, што сьпісаньне 1897 г. падаець усяго жыхарства Смаленскае губ. 1.525.279. ч., дык у 1860 г. усі альбо блізу ўсі жыхыры Смаленшчыны запісаны былі Беларусамі. Але ў 1863 г. было паўстаньне ў Беларусі на чале з К. Каліноўскім, просьле каторага Расійцы ўсімі спосабамі імкнуцца зацерці Беларусаў, асабліва на ўсходзе — у Смаленшчыне, Севершчыне й інш. Дзеля таго ў сьпісаньню 1897 г. падана Беларусаў у Смаленскай губ. толькі 100.757 чал. Нат Карскі дзівіцца:

„Статыстычныя даныя пра Смаленскую губ. надта супярэчныя — кажа ён — У тых мясцох, дзе ў 1866 г. былі дзесяткі тысячаў чыстых Беларусаў... у 1897 г. за 30 год часта паказана колькі дзесяткоў Беларусаў: або яны чыста зрусыфікаваныя, або проста запісаныя „русскими" і дзеля таго лучылі ў лік Вялікарусаў" (цыт. пр., б. 20-21). Знаючы Смаленшчыну, нельга сумлявацца, што там блізу ўсё жыхарства было й ё беларускае. Такую, як у Смаленшчыне, хвальшывую статыстыку Беларусаў падаець расійскае сьпісаньне 1897 г. у Севершчыне ды ў Калужчыне, Арлоўшчыне і іншых беларускіх землях на ўсходзе а поўначы.

Калужчына, Арлоўшчына, Куршчына. Карскі кажа: „Подам да вызначаньня граніцаў беларускага краю служа ў нас вылучна мова; дзеля таго... тыя жыхары Арлоўскага й Калускага Палесься, што гукаюць па паўдзённа-вялікарускy, залічаныя да Паўдзённа-вялікарусаў, хоць прашчуры іхныя бяссумлеву былі Беларусамі. Гэткім парадкам, край, каторага граніцы вызначаныя, барджэй належа да беларускага нарэчча, чымся плямені". (Беларусы, 1, 4). Але Карскі

да тэрыторыі беларускае мовы залічаў адно тыя прасторы, каторых беларуская мова не дазнала большага чужога ўплыву. Дзеля таго вялікія беларускія прасторы на ўсходзе, залічаныя Карскім да расійскай этнографічнай тэрыторыі, Расійцы прызнаюць беларускімі. Ведама таксама, калі якая група людзёў забудзецца сваю родную мову, дык ад гэтага яна не перастане належыць да свайго народу; зыркім прыкладам могуць быць Жыды. Праўда, тут Карскі назоў „Паўдзённа-вялікарусы" ужывае ўмоўна, заміж „гукаючыя папаўдзённа-вялікаруску".

У „Трудах Общества Любителей Россійской Словесности", 1820, нр. 20, б. 227-229, прыведзены невялічкі лік „словаў, ужываных жыхарамі места Жыздры"; бальшыня зь іх беларускія". Карскій, Белор. 1, 206.

Аднэй із асаблівасьцяў мовы места Карачэва Арлоўскае губ. ё дысыміляцыйнае аканьне (вымова: выда, трыва) — рыса ведамая толькі на беларускай этногр. тэрыторыі. Гл. адказ із Карачэва на моўную „праграму" надрукаваны ў 10 томе б. 3 „Трудов Постоянной Комиссии по диал. рус. яз".

„У Калускай губэрні яшчэ цямчэйшае вялікарускае захварбаваньне, хоць беларускае паходжаньне гэтых гаворак відаць із такіх фактаў, як: стаття, свіння, пакрый, памыйся — у Масальскім а Жыздрынскім паветах. Таксама беларускія рысы відаць у захаваньню хормаў мясцовага склону адзін. ліку на — у: ў **сараю, на бальшаку і інш.,** у канчатках наз. склону мн. л.: рукавы, лугі, павады і пад." Будде: Лекціи по исторіи рус. яз. (Ученыя Записки Казанскаго у — та, 1907, чырвень - ліпень, 238).

Карачэўскі, Бранскі а Трубчэўскі паветы Арлоўскае губ. а Сеўскі павет Курскае губ. прызнаець беларускімі дэ — Ліўрон (Живописная Россія, III, 250).

С. Максімаў адзначае дзеканьне ў мове Калуска-Арлоўскага Палесься (Древняя и Новая Россія, 1876 г., нр. 8, 299-300, 306).

Даль у сваім слоўніку адзначае, што Медынь носіць на сабе болей або меней пазнак беларускае мовы. Даль таксама кажа, што „ў Калугу прынесена нямала зь Беларусі" (Слоўнік Даляў, XXVIII).

Беларуская Калужчына й Арлоўшчына ведамая пад назовам „Палесься". Як ведама, у шыршым значаньню ўсю Беларусь завуць Палесьсям. Беларусы Калуска - Арлоўскага Палесься завуцца Палехамі — любасная хорма ад „Палешанін", ад каторага йзноў здрабнелай хормаю ё назоў „Паляшук". Назоў "Палешанін" паўстаў ад назову краю "Палесьсе", як ад „места„ маем "мешчанін". Апрача таго, ужываецца тут яшчэ назоў "Літва", „Ліцьвін. Абодва назовы — агульна беларускія: „Літва" паходжаньня гісторычнага й гаспадарстваваrа, а "Палесьсе", "Палехі" паходжаньня топографічнага. Гэтымі абодвымі назовамі завуць калуска - арлоўскіх Беларусаў таксама іхныя ўсходнія суседзі.

Уперад беларуская мова была пашыраная і на ўсходзе ад праведзенай вышэй моўнай граніцы беларуска-расійскай, але пасьлей яе там зрусыфікавалі. Гэтак, пабеларуску гаманілі каля р. Упы, правае прытокі Акі, на паўдня ад м. Калугі (Карскій, Беларусы, I, 60). М. Коласаў адзначае Беларусаў у паветах Мажайскім, Рускім (пав. места Руза) і Валакаламскім Маскоўскае губ. (Обзор звуковых и формальных особенностей народнаго рус. яз., Варшава 1878, б. 147, зацемка 2). Даль кажа, што ў менаваных мясцовасьцях Маскоўскае губ. адчуваецца беларуская мова.

Ад вышменаванага месца на мяжы Смаленскае губ. зь Цьверскаю беларуска-расійская граніца пераходзе ў Цьвершчыну і праходзе левым берагам Волгі, км. 40 ад яе; дайшоўшы да бодкі супроць утоку ў Волгу Маладога Туда, ідзець ад Волгі на воддалі км. 30 і гэтак далей у тым-жа паўночна-заходнім прасьцінку аж да бокі, што супроць м. Дзямянска, км. 30 на ўсход ад яго; адгэтуль прастае проста на заход да м. Дзямянска; гэтак граніца тут перацінае Цьвершчыну, пакідаючы на баку беларускім групу азёраў із воз. Селігер і месты Асташкава, Селіжарава, Ржэву й Зубцова. Зацемлю, што Беларусы ля Маладога Туда ведамныя пад назовам Тудаўлян.

Колькі зацемкаў да беларускае мовы Цьвершчыны. Мову Тудаўлян дасьледаваў, між іншага, В. Папоў. Ён адзначыў пераходы Л у У (даў, доўга), фрыкатыўнае заднепаднябеннае Г і іншыя беларускія рысы. (ИОРЯС, 1913, кн. 3, б. 251). И. Галанаў дасьледаваў беларускую мову Ржэўскага пав., адзначаючы тут дысыміляцыйнае аканьне, У з В і Л, фрыкатыўнае заднепаднябеннае і нат грытаннае Г, шапятлявую вымову З, С, пытальную частку ЦІ і іншыя беларускія асаблівасьці (Труды Постоян. Комиссии по диалект. рус. яз., нр. 9, бач. 9). Беларускае дзеканьне, подле Даля, чуецца ў Таржку.

З ранейшых аўтараў пра Беларусаў Цьвершчыны трэба адцеміць Праабражэнскага (Преображенскій). У ягонай працы „Описаніе Тверской губ. в сельскохозяйственном отношеніи", Пецярбург 1854 г., бач. 78, паказаныя Беларусы яшчэ ў Старыцкім павеце. Праабражэнскі падаець лік Беларусаў у Цьвершчыне на 125.000. Калі ўзяць пад увагу паднявольнае палажэньне Беларусаў, дык бяссумлеву ня ўсі Беларусы Цьвершчыны ўвыйшлі ў гэты лік, але ня мала іх залічана да Расійцаў.

Пра Асташкаўскі павет маем цікавую зацемку С. Максімава ў варт. „Белорусская Смоленщина" (Живописная Россія, III, б. 446). Ён піша: „Асташкаўская мясцовасьць, гэтулькі падобная зямлёю, гэтулькі свая звычаямі, у гэныя часы руху беларускага плямені з паўдня на поўнач не магла быць абмінена пры па-

лёгкавых дарогах і не магла застацца без беларускага ўплыву. Ён чуецца ў гаворцы селавых жыхараў, у аднолькавасьці некаторых звычаёў і ў самым месьце Асташкаве (старавечным Клічаве, каторага назоў зьмяніў Зьмітра Донскі на Асташкаў) заховуе сьляды ўзаемнай сувязі і даўнейшага цягненьня. На гэты раз даводы свайні і сваіх сувязяў выказаліся ў найбяссупярачнейшым і жывым народным подзе-аснове — рэлігійнасьці, што выказуецца прывязьлівасьцю да роднае патрональнае сьвятыні. На тым канцу места, дзе пачынаецца дарога да Ноўгараду, даўно пастаўлены манастыр (жаноцкі) Знаменскі. На тым-жа месцу, у бок Смаленску, дзе спрадвеку было „царковішча" (астачы царквы на Жытнім абтоку), пастаўлены мужчынскі манастыр у чэсьць абраза Смаленскае Божае Маці".

Ад вышменаванага места Дзямянскага граніца йдзець проста на заход да бодкі, што крыху ніжэй за м. Порхава, скуль даволі крута паварачае на паўночны заход, прастаючы да бодкі, што супроць утоку р. Чорнай у Пскоўскае возера, у воддалі каля 60 км. ад возера, адгэтуль ідзець проста да Пскоўскага возера, ля ўтоку ў яго р. Чорнай.

Прастора, агранічаная з поўначы а ўсходу праведзенай кадзе граніцаю, із заходу граніцаю з Эстоняй а Латвой і з паўдня беларускай Полаччынаю зь Віцебшчынаю, складаецца з Пскоўшчыны й часьці Цьвершчыны. З гледзішча нядаўнага, да рэволюцыі, адміністрацыйнага падзелу ў яе ўходзяць: высуненыя найдалей на паўдня часьці былых паветаў Гдоўскага а Лускага (Луга) б. Пецярбурскай губ., блізу ўся Пскоўская губ., з выняткам паўночнае часьці Порхаўскага пав. і ладная часьць б. Цьверскае губ. Да нядаўна толькі паўднявую ладную часьць былое Пскоўскае губэрні — часьці Апочацкага, Вялікалуцкага й Тарапецкага паветаў і заходнюю ладную часьць Цьверскае губ. уважалі за беларускую прастору, а бальшыню залічалі да расійскае этнографічнае прасторы.

Зацемлю крыху праз мову ўсяе гэтае прасторы, зн. Пскоўшчыны й заходняе Цьвершчыны разам, бо мова іх аднолькавая. Мова пскоўскіх памяткаў, пачынаючы ад найстаршых часоў розьніцца ад мовы памяткаў ноўгарадзкіх, зн. і ад мовы расійскай, бо гэтая ёсьць моваю Вялікага Ноўгараду. Старую мову Пскоўшчыны дасьледавалі галоўна Н. Карынскі й А. Шахматаў. Карынскі выявіў ладную розьніцу паміж моваю пскоўскіх памятак XV стг. і моваю пскоўскіх-жа памяткаў XIV стг. Гэтую розьніцу ён выясьняў уплывам мовы беларускае на мову Пскова, а гэта прывяло яго да гіпотэзы пра коленізацыю Беларусаў у Пскоўшчыне ў XIII або на па-

чатку XIV стг. Подле Карынскага памеры гэтае коленізацы был вялікія, бо пскоўская мова XV стг. мала „усі важнейшыя фонэтычныя, а часткава й морфолеґічныя асаблівасьці беларускія" ды „беларускі ўплыў абняў усю Пскоўскую краіну". Гэткі позьні прыход Беларусаў да зямлі быццам іншага славянскага жыхарства дапусьціў Карынскі адно на аснове некаторых моўных рысаў, адбітых у памятках, ня маючы на гэта ніякіх даных гісторычных а іншых. Але ягоная моўная падстава аказалася ілюзорнаю. Шахматаў, разгледзіўшы ўсі факты, сьцьвердзіў, што „праўда, у памятках XIV стг. меней беларускіх рысаў, чымся ў XV стг., але гэта магло стаяць у сувязі з тым, што ў XIV стг. альбо ў першай палавіцы гэтага стагодзьзя пскоўская пісьменнасьць была пад беспасярэднім уплывам ноўгарадзкае" і што нямашака даных выясьняць блізіню пскоўскага нарэчча да беларускага рухам Беларусаў да Пскоўскае зямлі. Шахматаў „сьхінаецца да пагляду, што моўная сувязь пскоўска-беларуская спрадвечная, створаная спрадвечным суседзтвам Псковічаў а Беларусаў".

Шахматаў сьцьвердзіў таксама, што тыя рысы пскоўскіх памяткаў, каторых няма ў цяперашняй мове беларускай, былі ў тагачасных беларускіх памятках, але, як і ў пскоўскіх, яны былі рысамі правапіснымі, занесенымі із заходняе Баўгарыі й Сэрбіі. Апрача таго, выявілася, што такая розьніца, як у мове пскоўскіх памяткаў XIV стг. і пасьлейшых, ё таксама ў мове беларускіх тых самых часоў.

Але дарма! Маскоўская Дыялектолеґічная Коміся ў сваім „Очерку русской діалектологии" 1915., паклікаючыся адно на Карынскага, кажа, што Беларусы прышлі да Пскоўшчыны пазьней за „паўночнарусаў" ды што пскоўская гаворка ў сваёй аснове „паўночна-руская" зь беларускім, не пазьнейшым XIV стг. насляеньням.

450 год Пскоўшчына была пад асыміляцыйным уплывам цэнтралістычнае Масквы. Гэта вельмі зрусыфікавала ейную мову. Але дарма, дасьледаваньнік гэтае мовы 1930 г. гэтак пра яе кажа: „Усё гэта не даець нам права аднесьці дасьледаваную намі (пскоўскую) гаворку да паўночна-рускіх. Нашая гаворка бліжэй стаіць, здаецца нам, да гаворак беларускіх, што не разьмінаецца з назіраньнямі проф. Бузука, выкладзенымі ў ягонай працы „Да характарыстыкі паўночна-беларускіх дыялектаў. — Гутаркі Невельскага й Вяліскага паветаў" (К. А. Иеропольский: Говор

дер. Савкино Пушкинского району Псковского округа, ИРЯС, III-2, 1930, бач. 597).

Аўтар гэтых радкоў дасьледаваў старую й сучасную мову Пскоўшчыны, што мае быць асобна надрукавана, як праца моваведная. Гэтта адно падзялюся з вывадамі гэнае працы. З выняткам групаў **гл, кл** (мыгла, памякло) заміж агульна беларускага Л (мыла, памяло), усі асаблівасьці пскоўскае гаворкі супольныя ў яе альбо з усёю моваю беларускай, або із шмат якімі ейнымі гаворкамі. Блізу ўсі гэтыя асаблівасьці чужыя мове расійскай. Разгледзіўшы рысы пскоўскае гаворкі, нельга сумлявацца, што з гісторычнага гледзішча яна — чыста беларуская. У сучасным сваім стане яна — таксама беларуская, але вельмі абруселая. Зьліцьцё Ч і Ц (цалавек, чарква), СЬ а Ш (**шядні** замест **сядні**) ЗЬ а Ж (**жімля** заміж **зямля, парозны** зам. **парожны**), дысыміляцыйнае аканьне (**ныга, гыра,** але **нагі, гары**), зьліцьцё **ѣ** а **Е,** былая хорма **есме** ў 1 ас. множнага ліку паказуюць, што пскоўская гаворка належа да паўночнае групы беларускіх гаворак. Групамі ГЛ, КЛ заміж агульна беларускага Л з праславянскіх ДЛ, ТЛ пскоўская гаворка займае да некаторае меры апрычонае месца ў паўночна-дыялектычнай групе беларускае мовы, але ад іншых гаворак гэтае групы яна шмат меней розьніцца, чымся ўся гэтая група ад паўднявое дыялектычнае групы беларускае мовы.

ГРАНІЦЫ ГІСТОРЫЧНЫЯ

Даўнейшыя гаспадарствавыя землі Беларусі ня ўвесь час былі тыя самыя. Дзеля таго гісторычныя землі беларускія і іхныя граніцы мусяць быць разгляданы подле пэрыядаў. Маем два галоўныя пэрыяды гаспадарствавай Беларусі: а) пэрыяд асобных гаспадарстваў беларускіх і б) пэрыяд задзіночанага гаспадарства беларускага, званага Вялікім Княствам Літоўскім або Літвою.

Асобныя гаспадарствы беларускія.

Балей-меней сыстэматычна докумэнтаваная гісторыя Беларусі пачынаецца ў палавіцы IX стг. Яна засьпяець беларускія плямёны арганізаваныя ў свае гаспадарствы. У гэтым часе зьяўляюцца Норманы (Швэды, Норвэгі) на ўсходзе Эўропы. Неўзабаве іхным галоўным асяродкам стаў украінскі Кіеў. Норманы робяць напады на беларускія княствы з мэтаю грабяжу, у рад-

кім лепшым прыпадку дзеля ўстанаўленьня дані. У гэтым часе беларускія княствы прадаўжаюць існаваць пастарому. Зьмена настаець за Валадзімера Кіеўскага ад 980 г., каторы зрабіў спробу заваяваць беларускія гаспадарствы. Ягоную спробу прадаўжаюць ягоныя наступнікі. Войны адбываюцца паміж беларускімі княствамі, з аднаго боку, і ўкраінскімі, на чале якіх было Вялікае Княства Кіеўскае, з другога; ходаньне было ізь зьменным шчасьцям, розным у васобных княствах. Скончылася яно перамогаю Беларусаў у тым сэнсе, што беларускія гаспадарствы захавалі сваю самастойнасьць. Гэта было хармальна-праўна замацавана на зьезьдзе ў северскім месьце Любечу 1097 г. Апрача Вялікага Княства Полацкага, каторае й датэнуль было незалежным, іншыя беларускія княствы абавязаныя былі толькі памагаць Украіне ў яе войнах із турка-татарскімі качавымі народамі. Але Беларусы гэты абавязак спаўнялі вельмі рэдка і адно тады, калі да гэтага былі змушаныя абставінамі. Наадварот, звычайнымі хаўрусьнікамі Беларусаў супроць Украінцаў былі турка-татарскія народы — Хазары, Печанегі і асабліва Полаўцы.

Пералічым асобныя беларускія гаспадарствы гэтага пэрыяду.

Вялікае Княства Полацкае мала тры важныя цэнтры — Полацак, Віцебск а Менск, зь іх найважнейшы быў Полацак. Гэтае княства заўсёды абымала прастору пасьлейшых, за расійскага часу, губэрняў — усяе Віцебскае, вялікае часьці Магілеўскае, з выняткам Імсьціслаўшчыны, і ладную часьць Меншчыны. Нядаўныя паветы Дзісенскі з Браслаўскім належылі да асноўнага ядра Полаччыны, а Вялейскі павет таксама належыў да таго-ж асноўнага полацкага ядра, але яго менскае часьці. У часе свайго найбольшага развою Полаччына абымала на заходзе ўсі заходне-беларускія землі зь Вільняю, Ноўгарадкам, Слонімам, Ваўкавыскам, Гораднам ажно да граніцы з Мазоўшам. На паўдні прастора полацкага гаспадарства абымала часьць Палесься із Слуцкам, Клецкам а іншымі. Да Полацку належыла таксама ладная часьць цяперашняе Латвы з княствамі Герцыке а Кукейнос ля Дзьвіны. З выняткам колькіх кароткіх перарываў, з каторых толькі адзін у X стг. трываў пара дзесяткоў год, а іншыя адно па колькі год, Полаччына ўвесь час заставалася незалежным беларускім гаспадарствам.

Вялікае Княства Смаленскае абымала ўсю Смаленшчыну ўлучна з **Мажайскам а Ржэваю,** каторая за расійскіх часоў належы-

ла да Цьверскае губ. Апрача таго, да Смаленскага княства належыла Імсьціслаўшчына і Тарапец у Пскоўшчыне. Да Смаленску цягнула і беларуская часьць Цьвершчыны, як Клічаў (Асташкава) а інш.

Вялікае Княства Северскае абымала Севершчыну, зн. пасьлейшую Чарнігаўскую губэрню, Курскую й часьць Арлоўскае. Апрача таго, да яго належыла паўднявая часьць Магілеўшчыны.

Пад канец XII стг. Смаленскае й Северскае княствы завалодуюць Кіевам і дзержаць яго да татарскага находу.

Княства Турава-Пінскае. Цяжкая была ягоная доля. Спачатку беларускае плямя Дзярвян, што сягала на паўдні да ракі Ірпень, правае прытокі Дняпра, тварыла свае пляменнае гаспадарства, зв. Дзервы з разьвітым палітычным ладам. Цэнтрамі Дзерваў былі месты Вьручы (цяпер Аўруч), Іскарасьцень (цяпер Карасьцень) і Малін. Дзярвяне вялі спрадвечныя бязупынныя войны з украінскімі Паляпмі. Калі Украінцы іх перамаглі ў X стг., то не дапусьцілі да ўзнаўленьня дзярвянскага гаспадарства. Дзеля таго крыху пасьлей паўстала княства дзярвянска-дрыгвіцкае з цэнтрам у Тураве ля Прыпяці. Тураўскае Княства было зьліквідавана перамогаю Яраслава Валадзімеравіча над Тураўскім князям Сьвятаполкам у 1017 г. Просьле гэтага Кіеў узноў не дапусьціў да ўзнаўленьня самастойнасьці Тураўскага Княства, Тураў стаў удзелам Кіева. І толькі ў палавіцы XII стг. з аслабленьням Кіева і ўтратаю ім ранейшай ролі, узноўлена была незалежнасьць гэтага дзярвянска-дрыгвіцкага гаспадарства з галоўным цэнтрам у тым-жа Тураве і меншым у Пінску. Прастораю Турава-Пінскага Княства было Палесьсе.

Вялікае Княства Разанскае. Тварыла яго беларускае плямя Вяцічы. Прастора гэтага Княства займала гэткія нядаўныя губэрні: Разанскую, часьць Маскоўскай, Тульскую, Калускую і бальшыню Арлоўскай. Разанцы вялі даўгія, упорыстыя й заўзятыя войны з Маскоўцамі, уперад званымі Суздалцамі. З выняткам часьці вяціцкай зямлі, тэй, што на заход ад вышняй Акі, мова Вяцічаў зрусыфікаваная, але ў ёй захавалася гэтулькі беларускіх асаблівасьцяў, што пра яе былую беларускасьць ня можа быць сумлеву.

Вялікі Пскоў. Вялікае беларускае плямя Крывічы стварылі ня толькі чыста свае пляменнае гаспадарства — Вял. Кн. Сма-

ленскае, ня толькі часткава пляменна-крывіцкае — Вялікае Княства Полацкае, але яшчэ й чыста пляменна-крывіцкую рэспубліку — Вялікі Пскоў. Прастора яго была ля воз. Пскоўскага і ўздоўж ракі Вялікае, што ўцякае ў гэтае возера. Спачатку Пскоў належыў да Вялікага Ноўгараду, будучы ягоным удзелам. За вызваленьне Пскоўшчыны Вял. Кн. Полацкае вяло з Ноўгарадам даўгія заўзятыя войны. У 1136 г. Пскоў вызваліўся ад Ноўгараду і стаў незалежным. Ён слыў сваім гандлям і багацьцям. Псковічы адзначаліся непрыязьняй да Ноўгараду, як да гаспадарства, што ўперад было іх паняволіўшы, а пасьлей, просьле палітычнага вызваленьня Пскова, не хацела дапусьціць апрычыцца яму царкоўна — маць сваю, асобную ад Ноўгарадзкай, епіскопію.

Крывічы Цьвершчыны. Ладная часьць Беларусаў крывіцкага плямені была ў Вял. Кн. Цьверскім. Магло ў ім быць Беларусаў ня меней трайціны ўсяго жыхарства. Апрача Беларусаў, жыхарамі гэтага княства былі Ноўгарадцы і, хіба, Суздалцы. Подле дагэтулешніх дасьледаваньняў выглядае, што Беларусы ў Цьверскім Княсьцьве былі ў меншыні, зн., яны належылі да чужога гаспадарства. Але, з другога боку, ведама, што Княства Цьверскае было антаґоністычным да Масквы, часта рабіла супроць яе хаўрус із Княствам Смаленскім і Вял. Кн. Літоўскім, каторае яму прыяла і яго ад Масквы бараніла.

Значаньне менаваных беларускіх гаспадарстваў для палітычнае гісторыі Беларусі вялікае. Не малое яны маюць значаньне і як арґумэнт да ўзнаўленьня палітычнай незалежнасьці Беларусі. Прыкладам могуць служыць чэскія Судэты. Дарма што яны былі XI—XIII стг. заселеныя суцэльнай масаю нямецкіх каленістых, Чэхі ўважалі іх за сваю гісторычную прастору і дапялі, што Судэты із сваймі трыма мілёнамі Немцаў увыйшлі ў 1918 г. ў склад Чэхаславаччыны. Тым большае павінны маць значаньне менаваныя беларускія гаспадарствы, як заселеныя ня чужым, а сваім жыхарствам. Адылі маюць яны і свае слабыя стараны. Аднэй ізь іх ё тое, што яны ня былі задзіночыўшыся, хоць пачуцьцё нацыянальнае супольнасьці і палітычная салідарнасьць у іх была і рэдчас праяўлялася вельмі моцна. Другой слабой стараною ё далёкі ад нас час іхнага быцьця. Дыкжэ дзеля гэтага праф. М. Чубаты выказаў пагляд у сваіх артыкулах, друкаваных у 1951 г. ў украінскай „Свободе", што, як арґумэнт гісторычны дзеля

ўзнаўленьня ўкраінскага гаспадарства, трэба прыводзіць не гаспадарства старое Кіеўскае Русі, але Галіцка—Валынскае гаспадарства, што трывала 109 год, ад татарскага находу 1240 да 1349г.

Вялікае Княства Літоўскае.

Даводы пра беларускасьць гісторычнае Літвы прыведзеныя мною ў "Ведзе" ў сшытку зь мес. красавіка—чырвіня 1951 г. Дзеля свайго даўгога быцьця ад пал. XIII да канца XVIII стг., дзеля свае палітычнае магутнасьці, сваіх памераў, культурнае роўні, палітычнага ладу і вытваранага даскана̣льнага права Вялікае Княства Літоўскае ё вялізарным гісторычным арґумэнтам за палітычную незалежнасьць Беларусі. Вялікае Княства Літоўскае задзіночыла ў сваіх граніцах усі беларускія землі, з выняткам беларускай часьці Княства Цьверскага, але й гэта часьць да яго цягнула, Цьвер была пад ягоным уплывам і яго абаронаю і якісь час пад ягоным протэкторатам. Можна сьмела сказаць, што ніводзін із народаў цяперашняга СССР ня можа пахваліцца такой мінуласьцяй, якую маюць Беларусы дзякуючы пэрыяду Вял. Кн. Літоўскага. З усіх т. зв. Славян адна Польшча можа раўняцца да Вял. Кн. Літоўскага, у вадных прыпадках яго перавышаючы, у другіх яму ўступаючы. Правам, вайсковасьцяй, вонкашнай а нутраной палітыкаю сваіх гаспадароў і свае ўлады наагул Беларусь пэрыяду Вял. Кн. Літоўскага бяссумлеву перавышала Польшчу. Да XVI стг. Беларусь таксама культурна перавышала Польшчу, пасьля станаўкая культурная перавага была за Польшчай. Да Люблінскай вуніі 1569 г. тэрыторыя беларускага гаспадарства была шмат большая за тэрыторыю Польшчы. Маскоўшчына-Расія, ведама, даўжынёю свайго быцьця, сваймі памерамі і сваёй пасьлейшай магутнасьцяй перайшла Беларусь, але сваім палітычным ладам, сваім правам, а да XIX стг і сваёй культураю яна далёка асталася ад Беларусі. Што да культурнае роўні народных масаў, дык Беларусь і цяпер перавышае Расію.

Пра тэрыторыяльны развой задзіночанага беларускага гаспадарства мне давялося-б тут сказаць тое, што я карацюсенька напісаў у „Ведзе" з красавіка-чырвіня 1951 г. Дык тых, што гэтым цікавяцца, адсылаю туды, а тут адно зацемлю пра прылучэньне да яго найдальшых беларускіх земляў і земляў чужых. Пачынаючы ад гаспадарстваваньня Вялікага Князя Гедыміна (1316 — 1341) Пскоў належа да задзіночанага беларускага гаспадарства; гаспа-

дары Вял. Кн. Літоўскага бароняць яго сваймі сіламі ваенна й палітычна, апякуюцца з боку царкоўнага, садзяць туды за князёў а намесьнікаў сваіх людзёў. У 1396-7 г. было прылучана да Літвы княства Разанскае.

Аўкштота, адна зь дзьвюх часьцяў цяперашняе Лятувы, была прылучаная да задзіночанага беларускага гаспадарства яшчэ за Міндоўга, першага гаспадара ягонага. У палавіцы XIV стг. былі прылучаныя ўкраінскія землі, а ў другой палавіцы гэтага стагодзьдзя, за Альгерда, беларускае гаспадарства заняло паўночныя берагі Чорнага мора, ад утоку ў яго Дняпра да ўтоку Днястра. У 1411 г. была прылучана Жмудзь.

У вапошняй чэцьверці XV стг. настала нягодная коньюнктура для беларускага гаспадарства, яно мусіла ваяваць адначасна із спадкаемцай татаршчыны Маскоўшчынаю і магутнай у той час Турэччынаю. Дзеля таго ўканцы XV і на пачатку XVI стг. яно траце шмат земляў. Найперш былі страчаныя на карысьць Турэччыны паўночныя берагі Чорнага мора. Вялікае Княства Разанскае было ўзалежненае ад Масквы ў 1483 г. і сусім зьліквідаванае ёю ў 1520 г. Беларускія землі ля вышняе Акі былі захопленыя Масквою ў 1503 г. У гэтым-жа часе былі страчаныя Смаленшчына з выняткам заходняе часьці, Браншчына й Севершчына з выняткам меншае часьці на заходзе, але ў пачатку XVII стг. Беларусы іх адабралі ад Масквы назад і беларускія гаспадарствавыя граніцы на ўсходзе прасьцягаліся за Палянаўку а Масальск, за Бранск а Трубчэўск; гэтак было да 1667 г., калі яны былі страчаныя Андрусаўскім замірэньням.

Пскоў, узалежнены ад Масквы ў 1464 г., быў ёю паняволены ў 1509 г. У канцы семдзясятых і пачатку асьмідзясятых год XVI стг., у часе вайны з Масквою, Беларусы занялі блізу ўсю Пскоўшчыну, але замірэньням 1582 г. за беларускім гаспадарствам засталася толькі бальшыня Пскоўшчыны зь Вялікімі Лукамі, Халмом а. інш. Заставаліся яны ў беларускім гаспадарсьцьве да Андрусаўскага замірэньня 1667 г.

За вайны з Маскоўшчынаю, зь перарывамі ад 1558-1582 г., ды Швэдамі й Даняй, Палякі ў 1569 г. адабралі ў Беларусі ўкраінскія землі (із згодаю Украінцаў) і ладныя часьці земляў этноґрафічна беларускіх, наймя часьць Падляшша (пасьлейшыя паветы Беластоцкі, Аўгустоўскі і часьці іншых), паўднявую часьць усходняга Палесься (на паўдня ад пасьлейшай адміні-

страцыйнай мяжы Менскай губ. з Кіеўскай губ. а Валыняй — прастора ўздоўж р. Вужа, дзе Чарнабыль, Аўруч а інш.) ды незахопленую Маскалямі заходнюю часьць Севершчыны (Любеч а інш.). У 1646 г., гэтая часьць Севершчыны была зьвернена Беларусам. У 1772 г. ў часе першага падзелу польска-беларускае Рэчыпаспалітае Расія прысабечыла беларускія землі, лежачыя на ўсход ад Дзьвіны, Друі й Дняпра (траха ўсё вайводзтва Віцебскае, паўночную часьць Полацкага, усё Імсьціслаўскае, невялічкую часьць Менскага й Інфлянцкае). Другім падзелам Рэчыпаспалітае 1793 г. Расія із зьземляў беларускага гаспадарства прысабечыла Менскае вайводзтва, часьць Віленскага, Наваградзкага й Берасьцейскага. Трэйцім падзелам 1795 г. Расія ад беларускага гаспадарства прысабечыла лятувіскую зямлю і астачу этноґрафічнае беларускае зямлі, з выняткам Беласточчыны, катораяя была прылучана да Прус, і Бела-Падляскага павету, прылучанага да Аўстрыі. Беласточчына была прылучана да Расіі 1807 г., а Бела-Падляскі павет у 1814 г., просьле вайны з Наполеонам. Просьле гэтага Бела-Падляскі павет Расія прылучыла да аддадзеннай ёй польскай Конґрэсаўкі („Царства Польского").

Усі вышменаваныя землі, што вялікі час тварылі асобныя беларускія гаспадарствы або вялікі час былі ў задзіночаным беларускім гаспадарсьцьве — Вялікім Княсьцьве Літоўскім — ё беларускімі гісторычнымі землямі, а граніцы іх ё беларускімі гісторычнымі граніцамі. Зь менаваных земляў, землі этноґрафічна беларускія шмат болей часу былі ў сваім беларускім гаспадарсьцьве, чымся належылі да гаспадарстваў чужых.

Я. Станкевіч.

Прэзыдыюм Крывіцкага Навуковага Т-ва Пр. Скарыны просе тых амэрыканскіх Сяброў Т-ва, што яшчэ не далі сяброўскіх складак за 1952 і 1953 гады, як найбаржджэй іх даць.

Адміністрацыя „Веды" просе Паважаных Кольпортэраў разьлічыцца за „Веду", а Паважаных Чытароў, што яшчэ ня прыслалі падпіскі за 1952 г., просе без адвалокі яе прыслаць. Выдавецтва „Веды" ходаецца зь вялікімі матар'яльнымі цяжкасьцмі.

RESUME.

Ethnographical boundaries of Whiteruthenia.

Whiteruthenian (Kryvian, Byelorussian) language and ethnographical traits are very distinct, but on the territories which belonged a long time to another state, the Whiteruthenian language and other ethnographical traits came more or less under foreign influence and it became sometimes necessary to prove that such territories are ethnographically Whiteruthenian.

In this article it is the language which determines almost exclusively the ethnographical boundaries.

Starting from the lake of Peipus from the point which lies north of town of Pechora, the boundary with Estonians runs approximately along the state boundary directly south so that the towns of Pechora and Izbarsk remain on the Whiteruthenian side; reaching thus the Latvian boundary it goes further in the same direction to the railroad station Korsawka in the Lucyn district [1]) which is considered the boundary of the Whiteruthenian homogeneous territory. From here the boundary runs southeast within 5-10 km of Sebesh district. Reaching the river Sinyucha, the boundary turns sharply to the west and from the lake Cherza — to the northwest, then it makes an arclike turn almost to the boundary of the district of Rezhytza, further it goes in a broken line southeast to the boundary of the Lucyn district with the Sebesh and Drysa districts. Between the towns of Rezhytza and Lucyn there are many isolated Whiteruthenian localities. The boundary runs further to the south west, approximately to the line dividing the districts of Lucyn, Rezhytza and Dzvinsk from the Drysa district, in the direction of Dzvina river, 6½ km west from Prydruisk. From this place the Whiteruthenian boundary follows the Dzvina river to the west to the town of Dzvinsk and then to the northwest to the town of Ilukst. The area east of Ilukst is inhabited by Whiteruthenians. There,

---

[1]) Beginning from this point the boundary with Latvians and Lithuanians is marked according to E. Karskij „Etnografičeskaja karta belorusskogo plemeni", Petrograd, 1918. Of course the administrative sections used by Karskij are those of the year 1918. This division, naturally, does not correspond to the present division, however it facilitates the orientation. Concerning the present administrative sections, they change so rapidly, that it is impossible to keep track of them.

exactly on the boundary between the regions of Kurland and Kaunas ends the borderline between Whiteruthenia and Latvia.

From Ilukst the boundary runs south into the region of Kaunas then to the west of the lake Drysvyaty, cutting into the Novoalexandrowsk district.

From the lake Drysvyaty the boundary runs south towards the Vilnya region, to the Dzisna river. Crossing the river Dzisna it goes through the district of Svencyany in a broken line south and west near the Lithuanian counties of Tverech, Haducishki, which are on the western side, Svencyany and Whiteruthenian counties Kamai, Lyntupy, Kamelishki, which are on the southern side. Still further south Whiteruthenians live in a compact mass in the following counties:Stracha, Svir, Shemetava, Nestanishki, Yaseva, Zanarach, Voistama, Dubatova, Kabylniki, Vishneva (all in the district of Svencyany.) Then, crossing the Zhamaicyanka river, the boundary curves through the district of Vilnya toward the west, almost to the town of Kernava, having the Lithuanian counties on the north — Yanishki, Gedroici, Shyrvinty, Musniki and the Whiteruthenian counties on the south — Nyamenchyna, Padbyareze, Maishagola, Salechniki, Varnyany, Resha, Mitzkuny, Kardzeyewcy, Shumsk, Bystrytza, Rukoime, Rudomina (all in the Vilnya district.) Near the town of Kernava the Whiteruthenian boundary moves to the left bank of the Vyalla river and goes in a broken line toward the south, taking into Whiteruthenian territory the counties of Yewye and Troki, on the west the villages Mustynyany, Dawherdzishki, Bahdancy, belonging to the district of Shumelishki and the village Talkava (Hanushishki county) and further Mizhyrecha. It leaves the station of Rudzishki south and moves east and south east to the border of the district of Lida, even crossing it near Padborye. Then it moves along the borderline of the district of Lida leaving on the north the above mentioned Whiteruthenian county Salechniki. Next it runs into the district of Ashmyana whereby the Lithuanian territory contains the county Dzyavenishki (with Lithuanian villages Utkuny, Benakony, Shadony, Staglany, Davyany, Milkuny, Girdzyuny, Kanvalishki) and a part of the Whiteruthenian county of Sedliska with the villages of Hermanishki and Pashele; in this way the Whiteruthenian boundary has on the east the Whiteruthenian counties of Hrowzhyshki, Halshany, Traby, on the south the villages of Sybotniki, Heranyony, Sedliska, Palitnitza (the three last villages belong to the Sedliska county.) The rest of the counties of the district of Ashmyana are all

Whiteruthenian. Further along the boundary cuts the northern part of the Lida district: from Heranyony south west almost to the station Bastuny on the Palese railway and on to Zabalace. From here the boundary goes to the north, leaving on the east the village Pelasa and the Lithuanian county Radun. The mixed county of Eishyshki remains on the Whiteruthenian side (Novy Dvor, Paradun, Bratalozha, Harnastale) and Nacha of the county of Kanyava on the whole Lithuanian. From Eishyshki the boundary runs south west, leaving on the eastern side the county of Dubichy, to lake Dub. That part of Lida district situated south from there is exclusively Whiteruthenian. In the northern part of the district the Alexandrova county belongs still to the Lithuanian counties (villages Rakishki, Horadna, Kozakowshchyna, Narkushki). From lake Dub the Whiteruthenian boundary goes directly to the borderline of the Horadzen region where the river Ratnichanka joins the river Nyoman near Druzgeniki.

The Whiteruthenian language is spoken in the region of Suvalki, in the south eastern part of the Seiny district and in almost the whole district of Awgustow.

In the region of Suvalki the neighbors of Whiteruthenians from north west and west are the Poles. Further along the boundary goes from the river Nyoman in the direction of Kopceva to the canal of Awgustow and along the canal to the town of Awgustow and along the river Neta to the boundary with the region of Horadzen.

In the region of Horadzen the neighbors of Whiteruthenians are the Poles. There the boundary goes in a southern direction near Suchovola and Karycin westward toward Knyshyn and Kharoshcha (14 km west from Belastok.) then it goes through Surazh to the Naraw river [2]) and from there to Mizhyrecha, in the Bela Padlaska district. [3]) At Mizhyrecha starts the borderline with the Ukrainian ethnographic territory, and runs in the southeasterly direction in a diagonal line to Lubyazh, so that it misses the town of Bela Podlaska [4]) and the city

---

[2]) Up to this point the boundary is drawn according to the above mentioned map of Karskij.

[3]) Whiteruthenian-Polish boundary, drawn in this article, hardly differs from the Polish ethnographical boundary in the east, found in the collective grammar of the Polish linguists: „Język polski i jego historya..." (Encyklopedya polska, t. II-dział III (cz. II), 1915, 253-254) and „Mapa dialektów polskich".

[4]) I have lived some time at Bela Podlaska and studied the lan-

of Berasce by 10-15 km. in the south. From Lubyazh the boundary goes to Dubrovitza and then to the point 16 km north from Alewsk. Further on it runs in same south easterly direction to Patapovichy of the Awruch district and from there to the entrance of the river Ceceraw into Dnepr. On the Whiteruthenian side there are the towns of Charnabyl, Kahanovichy, Awruch, Slavechna, Khabnoye and on the Ukrainian side Karascen, Alewsk and Sarny. [5]) From the entrance Ceceraw into Dnepr the boundary runs to the town of Oscer by the Dzyasna river and along the river to the mouth of Seim, then it goes directly eastward to point below the city of Hlukhaw. [6]) From there the boundary goes straight south and adds to the ethnographical Whiteruthenia the northeastern part of the district of Pucivel, with the town of Pucivel. In the South the borderline between the Ukrainian and the Whiteruthenian language is the river Seim and in the East the boundary between the Russian and Whiteruthenian language is the eastern boundary of the district of Pucivel. [7]) From there on the boundary of the Russian language goes to the north, 25 km east from the town of Dzmitrawsk of the former Kursk region and somewhat east from the towns of Dzmitrawsk and Karachew of the former Orel region. Then it turns slowly eastward toward the town of Bolkhow, from there to the town of Belew, then along the Aka river to the mouth of Vuhra, further to the town of Medyn and to the village of Matayeva, which lies somewhat east of the town of Hzhatzak. From here the line proceeds on the right bank of the river Hzhatz, at a distance of 10-14 km to the borderline between the former regions of Tver and Smalensk.

The boundary drawn in this way brings into the Whiteruthenian

---

guage there. Many important peculiarities prove that the language is Whiteruthenian; about 10-15 km south from Bela Podlaska the Ukrainian traits begin to predominate, but even there many Whiteruthenian peculiarities remain.

[5]) I explained the Whiteruthenian ethnographical character of the territory, north from the described boundary in my article: Dryhvičy („Veda" 1952, p. 162-165, about the lauguage see p. 164, and in the article „Dziarvianie" (ibid p. 165-176, especially p. 171-176).

[6]) I proved this boundary in my article „Severane" in „Veda" 1952, p. 238-241.

[7]) I explained the Whiteruthenian character of the above mentioned part of the Pucivel district in the article „Whiteruthenians of the Pucivel district of the former Kursk region" („Veda" 1952, p. 241-250).

ethnographical territory almost all the former Smalensk region, with the exception of the Eastern part of the Hzhatzak district, the greater part of the former Kaluha region and large parts of former Orel and Kursk regions. This boundary was drawn by the Moscow dialectological Committee, [8]) to which were later added the findings of a prominent member of this Committee, I. Golanov. [9])

Approximately east from the town of Vyazma in the Smalensk region and also in the Kaluha and Orel regions with the exception of the Trubchewsk district and in the Kursk region with the exception of the Pucivel district, the Whiteruthenian language is very much russified, it remained, however, basically Whiteruthenian. The inhabitants of these territorries also feel that they are different from the Russians.

From the above mentioned point on the borderline between the Smalensk and Tver regions the Whiteruthenian-Russian boundary passes into the Tver region and along the left bank of the Volha river at a distance of 40 km. Having reached the point opposite the entrance of the river Malady Tud into the Volha river, it runs along Volha at a distance of 30 km and further along in the same north westerly direction to the point opposite the town of Dzyamyansk, 30 km eastward; from here it runs straight to the west to the town of Dzyamyansk. Thus the boundary runs through the Tver region, having on the Whiteruthenian side a group of lakes with the lake Seliher and the towns of Astashkava, Selizharava, Rzheva and Zubtzova.

From the above mentioned town of Dzyamyansk the boundary runs directly westward to the point below the town of Porchova where it turns rather sharply in the north western direction straight to the point opposite the entrance of the river Chornaja into the Peipus lake at a distance of about 60 km from the lake, further straight to the Peipus lake near the mouth of the Chornaja river.

The territory defined in the north and east by the drawn boundary, in the west by the borderline with Estonia and Latvia, in the south by the Whiteruthenian Polatzak and Vicebsk regions consists of the Pskow region and part of the Tver region. According to the recent prerevo-

[8]) Н. Н. Дурново, Н. Н. Соколов, Д. Н. Ушаков: Опыт діалектологической карты русского языка в Европе (Труды Московской Діалектологической Комиссіи, V, Масква 1915).

[9]) И. Голанов: Несколько новых данных к вопросу о географическом распространении диссимилятивного акания (Сборник статей в честь акад. А. И. Соболевского, АНС, Ленинград 1928, б. 479-483).

lutionary administrative division it includes the most southern part of the former districts of Hdow and Luha of the former Petersburg region, almost all the Pskow region with the exception of the part of the Porchava district and a large part of the former Tver region. It was generally thought that only the large southern part of the former Pskow region, part of Apochka, Vyalikiya Luki and Tarapec districts and a large western part of the Twer region are Whiteruthenian territories and the major part was considered to be Russian ethnographical territory. I shall mention the language of this territory, i. e. of Pskow and western Tver region. The same language is spoken in both of them. The language of the Pskow relics differs since the oldest times from the language of the Novgorod relics, i. e. also from the Russian language, since this is the language of the great Novgorod. The old language of the Pskow region was studied especially by N. Karinskij and A. Shachmatov. Karinskij discovered a great difference between the language of the Pskow relics from the 15th and the 14th centuries. He explained this difference through the influence of the Whiteruthenian language on the Pskow language and he formulated a hypothesis of the Whiteruthenian colonists in the Pskow region in the 13th or in the beginning of 14th century. According to Karinskij it must have been an extensive colonisation, because the Pskow language of the 15th century had all „the more important phonetical and partly also morphological Whiteruthenian peculiarities" and „the Whiteruthenian influence affected the whole Pskow region". He based his thesis about the late arrival of Whiteruthenians into the land of a different Slavic people only on a few linguistic traits, found in the relics, without having any historical or other facts to support it. But his linguistic basis proved illusory. After studying all the facts, Shachmatov stated, that „actually the relics from the 14th cent. have fewer Whiteruthenian traits than those from the 15th cent; however this could have happened in connection with the fact, that the literature in Pskow came in the 14th or in the first half of the 14th cent. directly under the influence of the Novgorod literature, and that there are no facts explaining the proximity of the Pskow and Whiteruthenian dialects through Whiteruthenian settlement in the Pskow region. Shachmatov „is inclined to consider the language tie, binding Pskow and Whiteruthenia primeval, created through the primeval neighborhood of Pskoviches and Whiteruthenians",

Shachmatov has also found that those traits of Pskow relics, which are absent in the present Whiteruthenian language, existed in the Whitheruthenian relics of that time, but they were orthographical traits in both of them, brought from western Bulgaria and Serbia. Besides, it became apparent that such a difference as existed between the Pskow relics of the 14th cent. and those of later times, existed also in the Whiteruthenian relics of the same periods.

But the opinion of that prominent linguist was not heeded and the Moscow Dialectical Commission in its „Očerk russkoj dialektologii" from 1915, referring only to Karinskij, states that Whiteruthenians arrived in Pskow later than the Northrussians, that the dialect of Pskow is basically Northrussian with a Whiteruthenian layer not older than from the 14th cent.

The Pskow region was 450 years under the assimilating influence of centralistic Moscow and the language was very much russified. But in spite of this, a student of the Pskow language of 1930 says: „All this does not justify us in placing the Pskow dialect among the northrussian. This dialect is nearer, in our opinion, to the Whiteruthenian dialects, what coincides with the opinion of prof. Buzuk, explained in his work: „Да характарыстыкі паўночна-беларускіх дыялектаў. — Гутаркі Невельскага й Вяліскага паветаў" (К. А. Иеропольский: Говор дер. Савкино Пушкинского района Псковкого округа, ИРЯС, III-2, 1930, бач. 597).

Author of this article studied the old and the present Pskow dialect and hopes to publish it as a grammatical treatise. Only a few conclusions of that work will be mentioned here: With the exception of the groups hl, kl, (myhla, pamiaklo) instead of the general Whiteruthenian (myla, pamialo) all the peculiarities of the Pskow dialect are common either to all Whiteruthenian language, or to many of its dialects. Almost all these peculiarities are foreign to the Russian language. After analyzing the traits of the Pskow dialect, noone can doubt, that from the historical point of view it is a pure Whiteruthenian language. In its present state it is also Whiteruthenian, but much russified language. Change of c and č (całaviek), ś and š (šadni insted siadni), ź and ž, dissimilating akannie, fusion of ě and e, old form of **esme** in 1st pers. pl. show that the dialect of Pskow belongs to the northern group of Whiteruthenian dialects. Because of its groups **hl, kl** instead of all Whiteruthenian **l, from** protoslavic **dl, tl,** the Pskow dialect has to a certain measure an individual place in the northern

dialectical group, but it differs from other dialects of this group much less than this whole group differs from the southern dialectical groups of the Whiteruthenian language. [10])

Historical boundaries.

The territory of the former Whiteruthenian state was not always the same, and therefore we shall consider the historical Whiteruthenian territory and its boundaries in specific historical periods. There are two main periods in the history of the Whiteruthenian state; 1) A period of individual states and 2) a period of the united state, which was called the Great Lithuanian Principality or Lithuania.

Individual Whiteruthenian States.

More or less documentary history of Whiteruthenia begins in the middle of the ninth century, when the Whiteruthenian tribes were organized in their own separate states. At that time the Normans (Swedes and Norwegians) appeared in the Eastern Europe and shortly afterwards the Ukrainian Kiev became their main center. They attacked the Whiteruthenian territory, plundering rather than levying contributions and letting otherwise the states lead their accustomed life. However, a change occurred during the reign of Vladimir of Kiev in 980, who tried to conquer the Whiteruthenian territory and thus giving an example to his successors, started the wars between the Whiteruthenian states on one hand and the Ukrainians with the Kiev state at the head on the other. The wars with variable outcome resulted finally in the Whiteruthenian victory in that sense, that the states preserved their independence, which fact was legalized at a convention in the Sever town Lubech in 1097. With the exception of Great Principality of Polatzak, which was quite independent, the other states were obliged to help the Ukraine only in case of wars with wandering Turko-Tatars. Whiteruthenians fullfilled this duty very rarely and only when forced by circumstances. On the contrary, the regular allies of Whiteruthenians against Ukrainians were Turko-Tatar tribes (Pechenegs, Kozars, and especially Polowtzi).

We shall enumerate the individual Whiteruthenian states of this period.

---

[10]) In the longer, Whiteruthenian part of this article, there are many facts, arguments and proves for the Whiteruthenian character of the border areas within the above drawn ethnographical boundaries.

The Great Principality of Polatzak had three important centers: Polatzak, Vicebsk, and Mensk, the most important being Polatzak. This state always included the territory of three regions — later on in the Russian times a region was called a gubernia — the whole region of Vicebsk, a large part of Mahilew region with the exception of Imscislaw district and of the southern part of this region, and a large part of Mensk region. The recently organized districts of Dzisna and Braslaw belonged to the embryonic part of the Polatzak center, just as Vyaleika belonged to its Mensk part of the Polatzak state. In the period of its highest development the Polotzak state included in the west all the western Whiteruthenian territories with Vilnya, Nowharadak, Slonim, Vawkavysk, Horadzen up to the boundary of Poland; in the south a part of Palese with Slutzak, Kletzak and other cities. Also some part of the present Latvia including the principalities Gercike and Kukeinos. With the exception of a few short interruptions (one of them in the 10th cent. lasted about 20 years and the others only couple of years), the Polatzak principality always remained an independent state.

The Great Principality of Smalensk occupied the entire Smalensk region with Mazhaisk and Rzhewa which city belonged during the Russian period to the Tver region. It further countained the district of Imscislaw and Tarapetz. Also the part of the Tver region with the city of Klichaw (Astashkava) belonged to the Smalensk principality.

The Great Principality of Sever included the Sever region, i. e. the later Chernihaw and Kursk regions and a part of the Orel region. It contained also a southern part of the Mahilew region. Toward the end of the 12th cent. the Smalensk and Sever principalities conquered Kiev and kept it until the Tatar occupation.

The Principality of Turow and Pinsk suffered a miserable fate. At first the Whiteruthenian tribe of Dzervyanians, which reached south to the Irpen river, the right tributary of the Dnepr, formed there a tribal state, called Dzerva with a developed political order. The centers were the cities of Awruch, Iskarascen (now Karascen) and Malin. The Dzervyanians waged uninterrupted wars with the Ukrainian Palanians. When they were conquered by the Ukrainians in the 10th cent., they lost their independence. Therefore little later together with another Whiteruthenian tribe Dryhviches they formed a new Dzervya-

nian-Dryhwich principality with the center in Turow near Prypyatz. However, when the count Yaroslav son of Vladimir defeated the Turow count Svyatopolk, 1017, the principality of Turow was liquidated. With the loss of independence, Turow was governed by younger Kiev counts. The independence of this Dzerwyanian Dryhvich state was regained in the middle of the 12th cent., when Kiev became weak and did not play its former role. The main center was again Turow and a smaller one was Pinsk. The territory of Turow Pinsk principality was Palese.

The Great Principality of Razan was inhabited by the Whiteruthenian tribe Vyatiches. It contained the following regions: recently gubernians: Razan, Tula, Kaluha, part of Moscow and a greater part of Orel gubernias. Razanians fought long and stubborn wars with Moscow. With the exception of that part of Vyatiches territory which lies west from the upper Aka, the language of Vyatiches is russified. However it retained so many Whiteruthenian peculiarities, that there can be no doubt about its former Whiteruthenian character.

Great Pskow. The great Whiteruthenian tribe Kryviches formed not only their own pure tribal state, the Great Principality of Smalensk and partly Kryvian Great Principality of Polatzak, but also a pure Kryvian Republic — the Great Pskow. Its territory spread by the lake Peipus and along the Vyalikaya river which enters the lake. At first the Great Pskow was a vassal of the Great Novgorod. In order to liberate Pskow, the Great Principality of Polotzak fought long, bitter wars with Novgorod. In 1136 Pskow gained freedom and became independent. It was famous for its commerce and wealth. The inhabitants of Pskow were hostile toward Novgorod as their former conqueror who even after political liberation opposed their independence in church matters, namely their own episcopate, separate from Novgorod.

The Kryviches of Tver. A large number of Kryviches lived in the Great Principality of Tver. They constituted probably about 1/3 of all the inhabitants. Besides Whiteruthenians there lived also Novgorodians and probably Suzdalians. According to our known sources Whiteruthenians were the minority in the Principality of Tver, i. e. they belonged to another state than their own. But on the other side, it is well known that the Principality of Tver was antagonistic toward Moscow and united often with the Principality of Smalensk and Great Lithuanian Principality which supported and defended it against Moscow.

The importance of the afore mentioned states in political history of Whiteruthenia is great. They are also significant as an argument for renewal of political independence of Whiteruthenia. We can take the Czech Sudeten as an example. In spite of the fact that in the 11-13 cent. they were settled by a compact mass of German colonists, the Czechs claimed it as their historical territory and succeeded in 1918 to include it into Czechoslovakia. The Whiteruthenian states are even more significant for the renewal of political independence, because they are now occupied not by a foreign, but by their own people.

However there are also weak points here. One of them is that the states were not united, although feeling of national unity and political solidarity existed and sometimes expressed itself strongly. Another weak point is that they existed so long before. Therefore prof. Chubatyj holds the opinion in his article printed in 1951 in the ukrainian newspaper Svoboda that as an argument for renewal of the Ukrainian state, it is necessary to point to the Galitzia-Volyn state rather than to Kiev Rus; the former lasted 109 years from the Tatar occupation, i. e. 1240-1349.

The Great Lithuanian Principality.

The arguments about the Whiteruthenian character of the historical Lithuania are given by me in Veda, April-June issue 1951. Because of its long existence from the middle of the 13th to the end of the 18th cent., because of its political greatness, its territory, cultural level, political order and perfectly formulated law system, the Great Lithuanian Principality is an enormous argument for the political independence of Whiteruthenia. The Great Lithuanian Principality united within its boundaries all the Whiteruthenian regions with the exception of the Whiteruthenian part of the Tver Principality, but even this part aspired toward the union with Lithuania, under which influence, defense and for some time protectorate it was. We can safely say that not one of the nations forming at present the Union of Soviet Socialistic Republics can boast of such a past as the Whiteruthenians have thanks to the period of the Great Lithuanian Principality. Among all the so-called Slavs only Poland can be compared with the Great Lithuanian Principality, in some case being superior, in other inferior. In law, military organization, foreign and domestic policy of the rulers and government in general, Whiteruthenia in the period of Great Lithuanian Principality doubtless was superior to Poland. To 16th cent.

it was also culturally superior, later on Poland has a decidedly higher cultural level. Up to the Union of Lublin 1569 the territory of Whiteruthenian state was much larger than that of Poland. Moscow-Russia, of course, through the length of existence, its territorial extent and its later greatness surpassed Whiteruthenia, but in its political organization, law and its culture to the 19th cent. remained far behind Whiteruthenia. Concerning cultural level of popular masses, Whiteruthenia even now stands above Russia.

I have explained the territorial development of the united Whiteruthenian state in Veda, April-June issue, 1951 where I refer the readers. Here I shall mention only the annexation of the far situated Whiteruthenian and foreign lands. Beginning with the reign of the Great Count Gedymin 1316-1341, Pskow belonged to the united Whiteruthenian state. The rulers of the Great Lithuanian Principality defended it with their military and political power, supported it in church matters, sent there their adherers as rulers and their substitutes. In 1396-97 the Great Principality of Razan was added to Lithuania. Aukshtota, one of the two parts of the present Lithuania was annexed to the united Whiteruthenian state under its first ruler Mindowh. In the middle of the 14th cent. the Ukrainian lands were added and in the second half of this century, during the reign of Olgerd, the Whiteruthenians occupied the northern shores of the Black Sea from the mouth of the Dnepr river to the mouth of Dnestr. In 1411 Samogitia became a part of this state.

In the last quarter of the 15th cent. difficulties began for the Whiteruthenian state. It had to fight simultaneously the successor of Tatars, Moscow and mighty then Turkey. Therefore Whiteruthenia lost many of its lands at the end of the 15th cent. and beginning of the 16th cent. At first it lost the northern shores of the Black Sea which were won by Turkey. The Great Principality of Razan became dependent on Moscow in 1483 and was entirely liquidated by it in 1520. The Whiteruthenian lands along the upper Aka were seized by Moscow in 1503. At the same time the Smalensk region was lost with the exception of its western part. Also the Bransk and Sever regions were lost with the exception of a small area in the west. However in the beginning of the 17th cent. Whiteruthenians regained them from Moscow and the state boundaries spread beyond Palanawka and Masalsk, Bransk and Trubchewsk. Such was the situation till 1667, when they were lost by the treaty of Andrusow.

Pskow became dependent on Moscow in 1464 and was subjugated by it in 1509. At the end of 70ies and beginning of 80ies of the 16th cent. in the time of war with Moscow, Whiteruthenia occupied almost all the Pskow region, but through the treaty of 1582 only greater part of the Pskow region with Vyalikiya Luki, Kholm and others remained in the Whiteruthenian state. They remained there till the treaty of Andrusow, in 1667.

During the war with Moscow, with interruptions from 1558-1582 and with Sweden and Denmark, the Poles in 1569 took away from Whiteruthenians the Ukrainian territory (with the consent of the Ukrainians) and a large part of Whiteruthenian ethnographical lands i. e. part of Padlyashsha (later districts of Belastok, Awgustow and part of others), southern part of Eastern Palese, (south from the later administrative boundary of Mensk with Kiev region and Volyn (the territory along the river Vuzh with the towns of Charnabyl, Awruch and others) and also the territory which was not occupied by Moscow the western part of Sever (Lubech and other towns). In 1646 this part of Sever region was given back to Whiteruthenia. In 1772, at the time of the first division of the Polish Whiteruthenian Republic, Russia usurped the Whiteruthenian lands situated east from the rivers Dzvina, Druya and Dnepr (almost all the region of Vicebsk, the northern part of Polatzak, all the Imscislaw region, small part of Mensk and Inflands. With the second division of the Republic Russia usurped the region of Mensk, part of the Vilnya, Nowharadak and Beresce regions. In 1795 with the third division Russia usurped the Lithuanian territory and the rest of the Whiteruthenian ethnographical lands with the exception of Belastok which was given to Prussia and the district Bela Padlyaska, which was added to Austria. The Belastok district was annexed by Russia in 1807 and Bela Padlyaska district in 1814 after the war with Napoleon. (Afterwards Russia turned over the Bela Padlyaska district to the Polish Congressional State (the territory which was given to Russia by the decision of the Congress in Vienna.)

All the afore mentioned territories which for a long time formed individual Whiteruthenian states or were for a long time part of the united Whiteruthenian state — the Great Lithuanian Principality — are Whiteruthenian historical territories and their boundaries are historical Whiteruthenian boundaries. Among the above mentioned territories, the Whiteruthenian ethnographical ones were much longer a part of their own state than a part of a foreign state.

пярэймы,* мн. л. — 1) перехваты, боли (напр. - Я. С.) при родах Нсл. 403. Ня борзда родзе, пярэймы ня часта бяруць Тм. — 2) переимка Тм. Паехаў у пярэймы ўцеклых Тм. — 3) предварительный выход на встречу, идущему с пути Тм. А зьвярнуўся сын Даніла дамоў, жана яго, Кацярына, на пярэймы выйшла Тм. **пераймаць*,** -аю 1, ск. пераняць,* перайму, пярэймеш — 1) перехватывать, ловить на перерез Ар; Падбярэзьзе Віц. (Ксл.); Шсл; Нсл 402. Бяжэма на вуліцу пераймаць авечкі Ст. На дарозе едучы або ў месьце том, на вуліцы пераняўшы раніў 244. Пераймай, пераймі, будзь ласкаў, каня Нсл. 402. — 2) встречать, итти на встречу (для приветствия — Я. С.) Тм. Выйшла маці іх пераймаці Тм. — 3) подражать, заимствовать Шсл. Нейдзе ўжо новую песьню пераняў Тм. Наш хлопчык, што не пачуе — усё пярэйме Воўсішча Сян. (Ксл.). **пераймальнасьць*,** -і — подражательность Акін. 193. **пераймапьне*,** -я — 1) перехвачение, поимка бежавшего Ар., Нсл. 402. Пераймапьне ўцеклых Тм. Пераймапьне коняй Тм. — 2) встречание (для приветствия — Я. С.) Тм. Выйдзі на пераймапьне гасьцей Тм. **пераймаваць*,** -мую 1 — то же, что **пераймаць,** но со значением или обращенного на многих, или разновременного Нсл. 403. Пераймуй кажнага бяспрашпартнага Тм. Пераймуй коні, як будуць бегчы Тм. **переймо*,** -а — вознаграждение за найденную вещь или пойманное животное Ар; Пятніцкая Беш. (Ксл.); Ст. Ты знайшоў мой ножык, — аддай, дык дам перайма Тм. Хлопцам трэба даць перайма, што каня ўлавілі Тм. Дай перайма, дык аддам Нсл. 403. За коні перайма просяць Тм.

пячатнік* — чиновник, имеющий своей функцией приложение печати. Пячатнікі маюць рукі свае ў дастамэнту падпісаць 339. Пячатнікаў да запісу свайго ўпрасіці маець 315.

пераймаць і інш., **пераймальнасьць** — гл. ля пярэймы.

пераказа*, -ы — препятствие Нсл. 403. Вялікую пераказу мне ў гэтым зрабіў Тм. Ён мне на перакаве стаў Тм. А іж-бы хто, вядучы права а розьніцы гранічныя з адным, ня меў ад каго іншага із стараны пераказы ў том праве, старана жалабная маець і тых акалічных сусядоў на тот выезд лістом падкаморага абнесьці перад рокам 346. А хто станець сам на сваёй граніцы або чараз каго-колечы бараніці будзець гранічэньня, тагды падкаморы захаваць маець права ў належнага суду з тых, хто пераказу ўчы-

ніў граніцам, а далей едучы, гдзебы пераказа ня была, маець гра ніцы кончыці; а жалабнік а тую пераказу да права пазваці маець вонага, хто пераказіў, да суду належнага а шкоды, а суд адашлець на выезд падкаморага з тою асобаю, каторая перакажала таму, хто граніцы вёў 347.

перакажаць*, -аю 1, пераказіць*, -жу, -зіш. — препятствовать, воспрепятствовать. Пераказілі мне ў жаніцьбе Нсл. 403. Пр. **Казіць***, -жу, -зіш — искажать, портить Нсл. 227. Ты толькі казіш тавар, а ня робіш Тм. **казеньне*** — искажение, порча Тм. Казіньне тавару добрага Тм. Нашто ты аддаў добрую рэч на казіньне дзяцём? Тм. Ск. **пераказіць*** — перепортить Нсл. 403. Усю работу маю пераказіў Тм.

пераклад*, -у — перевод.

перакладаць*, ск. перакласьці* — перев-одить, -ести.

перакладнік*, -а, ж. **перакладніца***, **-ы** — переводч-ик, ица.

перакрыш*, -у Нсл. 404 = крыш.

перасуд, -у — гл. ля **суд.**

пісарства*, -а — должность писаря. На тыя ўрады, яка на судзтва й на пісарства ня маюць быці выбіраны духоўныя асобы 165.

поблуд*, -у — умопомрачение. Поблуд пайшоў на людзёў Ар.

помач*, -ы — помощь. **помач даваць*** — оказывать помощь. Урад ку пайманьню таковага помач даваці павінен 206.

поўніць, -ню 2 — исполнять Нсл. 427. Кажан павінен поўніць сваё дзела Тм. Ск. **выпаўніць** — исполнить Шсл. Выпаўніў усё, што загадалі Ст. **выпаўнены** — исполненный Нсл. 90. Воля твая выпаўнена Тм. **выпаўняць**, -яю 1 — исполнять. Есьлі-бы колька парсон адным лістом каму-колечы апісаліся, а па том-бы каторыя зь іх тот запіс узрушылі, а другія-бы яго подле абвязку свайго выпаўнялі 334. А гдзе-бы апісу свайму досыць чыніці не хацеў і ў чом зь яго выступіў або ня выпаўніў, тагды ў усё подле запісу свайго упадаець 326.

прававацца — гл. ля **пазываць.**

правамочны* — вошедший в законную сілу.

прадаўнік*, -а, ж. **прадаўніца***, -ы (націск на -ні.) продавщик, -ица Магілеўш.

прасока* — гл. ля сачыць.

праўны паступак — гл. паступак права.

прашэньнік*, -а ж. **прашэньніца***, -ы — проситель, -ница Аш.

прашпарт*, -а — паспорт Аш.

працавень*, ўня — работник, труженник Смаргоні Аш. Адгэтуль **супрацавень*** — сотрудник.

працаўлівы* — трудолюбивый Кушляны Аш.

праціўнасьць — неисполнение предписаний власти. Таковы за тую праціўнасьць у савітую заруку ўпадаець 272.

праціўнік, праціўны — неисполняющий предписаний власти. Астачу маемасьці праціўнага да столу нашага гаспадарскага ўзяці маем, каторую ўжо тот істы таковы праціўнік вечне траціць павінен будзець 242. Такога, яка праціўніка справядлівасьці Божае, горлам яго караці кажам 273. **спраціўнік** — неисполнивший предписаний власти. А спраціўніку ўрад наш гаспадару азнайміці маець 274.

прыбавак*, -ўку — прибавление. Гдзе-бы каторая рака гранічная на чый бераг, пясок нязначне сыплючы, прыбавак чыніла, тот прыбавак маець быці таго пана, чый бераг ёсьць 364.

прыбытак*, -тку — прибыль.

прыгаджаецца*, ск. **прыгадзілася*,** безас. — случается, случилось Нсл. 499. Усякава прыгаджаецца з чалавекам. Прыг. Тм. Ня ўсякаму так прыгаджаецца Тм. Есьлі-бы ся прыгадзіла каму дастамэнт чыніці на вайне... 340. А есьлі-бы па том вонаму пану, у каго слуга ўцячэць, прыгадзілася яго відзеці на таргу... 462. **прыгадзіла*,** безас. — нечаянно принесло Нсл. 499. Калі цябе тут прыгадзіла? Тм.

прыгода*, -ы — 1) выгода, помощь Нсл. 499. Невялікая мне зь цябе прыгода Тм. — 2) нечаянное, неприятное происшествие, обстоятельство Тм., приключение. У прыгодзе памажы суседу Тм. Якая тут вам прыгода сталася, што вы сталі на дарозе? Тм. Зарзалі конікі на броду, чулі яны на сябе прыгоду, што брат за сястрою гоніцца. **Зь песьні** Тм. З прыгоды судно ся разьбіла 373.

прыгодне* — случайно. Тыя рэчы прыгодне агнём пагарэлі 336. Лісты згінулі прыгодне 333.

прызначальны ліст* — назначение (бумага).

прызначаць*, -аю 1 — назначать, определять Бель Выс. (Ксл.). Ск. **прызначыць*,** -чу 2 — назначить, определить. **прызначаны*** — назначенный, определенный. Так яму прызначана Бель Выс. (Ксл.). **прызначаньне*** -я — назначение.

прыказаць, -жу, -жаш — передать во временное владение невольного человека.

прыказны — невольный человек, передаваемый во временное владение.

прыказца, -ы — передающий во временное владение невольного человека. Хто-бы каму прыказаў слуту, а тот слуга, шкоду ўчыніўшы таму пану свайму, уцёк ад яго проч, тагды тот, каторы яго прыказаў і за яго прырок, што яму маець верна служыці і шкоды ня ўчыніць, маець яго ку праву ставіці 462. А есьлі па том вонаму пану, у каго слуга ўцячэць, прыгадзілася яго відзеці на таргу, тагды ўжо вон сам ня маець яго імаці, ніжлі таго прыказцы свайго іскаці маець. Есьлі-ж бы тот пан, ад каго слуга ўцячэць, мінуўшы й апусьціўшы прыказцу, хацеў або пачаў сам таго слугу пасьцігаці, то яму вольна будзець, а прыказца ўжо волен будзець. А гдзе-бы хто меў слугу не прыказнога, а вон яму, шкоду ўчыніўшы, уцячэць проч, тагды, угоніць-лі яго пан у дарозе, маець яго судзіці 462.

прыклеп*, -у (націск на пры) і **прыклёп*,** -у — предлог. Новы Двор Ск., Дуброва Ск. Абы прыклёп быў Тм.

прылічны — гл. ля **ліцо.**

прынука*, -і — принуждение.

прынучыць*, -чу, -чыш — принудить Кіт.

прыпаведацца — гл. ля паведаць.

прыпазваць — гл. ля пазываць.

прысабеч-ыць, -аны, -аньне — гл. сабечыць.

прысачыць, прысочаны — гл. сачыць.

прысяга* — 1) присяга 353; Нсл. 513. Яму прысягі не далі Тм. Пад прысягаю пакажу Тм. — 2) клятва. Націск у **прысяга** заўсёды на **пры-.**

прысягаць* — присягать. **прысягацца*** — клясться Ад.

прысуд, прысудзіць і г. д. — гл. ля **суд.**

прычына*, -ы — 1) причина Ар. Таму чалавеку плач з тае прычыны Кіт. 131 б. — 2) ходатайство.

прычыняцца*, -яюся 1 — ходатайствовать.

прычынца*, -ы — ходатай.

Хто ў тое верыць, у вагні гарыць,розныя,розныя мукі відзець будзе;хіба прычына ўзноў ад цябе будзе, Спадар Бог ім ласку ўчыніць Кіт. 112б. То хрысьцянін а другі жыд прычыны жадаюць тваей і рады 112а. І браце, саромяйся, не глядзі на прарока ты, то апошні, усіх нас надзея, Спадар Бог нам прычынцай яго даў; паважай яго, то будзеш мець прычыну; не, так застанешся ў

пекле на векі Кіт. 127б. На судны дзень мае за мяне прычыняцца Кіт. 111б. Прыраўнуй — **учыняцца*, — няюся** 1. ск. **учыніцца*, —** нюся, — нішся — вступаться, брать на себя ходатайство за кого Нсл. 77. Ніхто ня ўчыняецца, ня хоча ўчыніцца за беднага сірату Тм.

рабачай*, -я, ж. **рабачайка*,** -і — труженн-ик, -ица Аш.; Вял.

рад, -у — образ действия, правила, устав. Караці ня маем, ажбы перва на Сойме ў суду, яўным радам і пастулкам права будуць пакананы 66. Харуства ў усіх землях Вялікага Княства такім радам і спосабам маюць быці захаваны, іж мы гаспадар харужых інакшых ня маем устанаўляці, толькі людзій зацных, годных, родзічаў собскіх таго гаспадарства 103. Слова **рад** даўней ужывалася замест пасьлейшага „статут", прыкладам захаваўся „рад" купецкае арганізацы ў Магілеве. Ад гэтага-ж слова даданьням прэфіксу **у** паўстала слова **ўрад,** ад каторага — **урадніk.** У Статуце 1588 г. толькі колькі разоў стрэлася слова **рад,** а звычайна ёсьцека яно пашыранае прэфіксам **па-** (по) — **парадак.** На яго йменьню парадкам статутовым адправена быці маець 76. Усі справы судовыя парадкам, у том Статуце новапапраўленым апісаным, адпраўаваці маюць 8. **парадак адпраўаваньня судоў** — процесуальный кодекс. Стт. Паслы Вялікага Княства Літоўскага падалі нам (гаспадару — Я. С.) ку пацьверджаньню Статут, то ёсьць парадак адпраўаваньня судоў 7 (перадмова).

рада*, -ы — совет Ар.

разгляд справы* — рассмотрение дела.

разьдзел*, -у — глава (в книге) Стт. Пол. rozdział пазычана з крывіцкае мовы, за што ў XVI стг. наракаў П. Скарга.

ранда, рандаваць, рандоўля — гл. ля ляндарства.

расказ*, росказ -у — приказание Нсл. 566, приказ Дубнікі Сян. (Ксл.). І росказу іх ня слухалі Тм. Росказу твайго ня слухаю і слухаць не хачу Нсл. 566. Семсот тысяча ангелаў перад ім стаяць, усе яго расказу дзяржаць гатовы Кіт. 125а.

расказаваць*, -зую 1 ск. **расказаць*,** -жу 1 — 1) назначать, распределять Нсл. 566. Аканом расказаваў, расказаў нам на заўтра работу Тм. — 2) приказ -ывать, -ать Тм. Ня я вам расказую, а сам пан расказаў ехаць зараз, куды вас пасылаюць Тм. Ты мне не раскажаш Ар. Хто таковае мовеньне альбо пісаньне нам азнаймiць, наймя ў пазьве пісаці раскажам 69. Раскажы, няхай прыйдзе, вып'ю Кіт. 114а. Потым мне варота паказаў (Спадар Бог расказаў)

— перада мною адчыніліся Кіт. 122а. Потым душы я бяру ў іх, Спадар Бог што раскажа, то ўчыню Кіт. 126а. **расказаны*** (націск на -за) — приказанный Нсл. 566. Расказанай работы ня робіш, а займаешся дрэняй Тм. **расказаньне*,** -я (націск на -за-) — приказание Нсл. 566. Панскае расказаньне Тм. Расказаньня твайго ня слухаю Тм. Расказаньне Божае мне: „Вось прыслаў табе іншае адзецьце" Кіт. 110а. Калі-б я пільне не глядзеў, то-бы расказаньне чыстага Бога зламаў Кіт. 125. Без расказаньня й ведамасьці яго сталася 91.

расказьнік*, -а — прикащик, укащик Нсл. 549. Ты нам не расказьнік, што застаўляеш нас рабіць тое, чаго сам ня хочаш рабіць Нсл. 566. Ты мне не расказнік, што хачу, то й раблю Нсл. 549. **расказьніца*** — прикащица Нсл. 566. Калі ты расказьніца такая, то пакажы сама, як гэта робяць Тм.

Зацемлю, што адным із значаньняў дзеяслова **казаць** ё „велеть" — **казаць,** -жу, -жаш — велеть Нсл. 227. Табе казалі, каб паждаў, а ты не паслухаў Тм.

рассудак, рассудзіць, рассуджаць, рассуджэньне — гл. ля суд.

раськідаць*, аю 1 — 1) разбрасывать. — 2) расточать Ар.

раськідон*, -а, ж. **раськідонка*,** -і — мот, -овка, расточитель, -ница Ар.

раськідонства*, -а — расточительство, мотовство Ар.

рыштаваць*, тую 1, ск. арыштаваць* — арестовывать, арестовать Ар. **арыштаваны*** — арестованный Ар.

рыштант*, -а — арестант Ар.

рыштанцкі* — арестантский Ар.

родзіч*, -а — земляк, соплеменник. Харужых інакшых ня маем устанаўляці, толькі людзій зацных, годных, родзічаў собскіх таго гаспадарства 103. Таковы ўрад у том вайводзтве й павеце аселаму, родзічу Вялікага Княства даваці маем 262. То ўсе мы й патомкі нашы Вялікія Князі Літоўскія даваці будзем павіньні толька Літве, Русі, Жамойці, родзічам старажытным і ураджэнцам Вялікага Княства Літоўскага і іных земль, таму Вялікаму Княству належачых 129.

рок*, -у — срок Стт. А есьлі хвароба прыпадзець блізка перад рокам выезду падкаморага, тагды і на самам року можаць такое адрочаньне іці, а падкаморы рок на іншы час пералажыці маець 349.

рок завіты — специальный срок рассмотрения судебных дел в предусмотренных Статутом вопросах. Моц рокаў завітых у су-

ду земскага такую хочам меці, іж кажнага стану чалавек, будучы пазваны на рок завіты, ня можаць ся на року завітам большымі справамі ў іншых павецех і некаторымі інымі прычынамі вымаўляці 218. Вольна будзець учасьнікаў сваіх да суду земскага на рок завіты пазваці 364.

рокі*, -аў — сесия. Даём моц судзьдзі й падсудку на рокі зложоныя судовыя запазваных перад іх судзіці 166.

рух* — движение Нсл. 569. Ён заўсёды бывае ў руху Тм. Адзін чалавек колькі нарабіў руху ўсім Тм. **паруха***, -і — беспокойство. Я табе парухі ніякае не зраблю; ранеька ўстану і пайду сабе Нсл. 476. **парухлівы*** (націск на -рух-) — скорый на под'ем Нсл. 476. Парухлівы хлапец Тм.

рушыць*, -шу 2 — нарушать. Упорны, каторы суд рушыў, маець віны тым ураднікам судовым заплаціці 215. — 2) беспокоить. Ск. **парушыць***, нв. **парушаць***, — побеспокоить, обеспокаивать Нсл. 476. На якое дзела ты яго парушаеш, парушыў? Тм. Выбач, што я цябе парушаю, парушыў зь месца Тм. **рушыцца***, -шуся 2, ск. **парушыцца***, зв. — беспокоиться, обеспокоиться, взволноваться. Ня рушся гэтым, мала што бывае Нсл. 569. Парушыўся дужа, пачуўшы гэта ліха Тм. Дарма парушыўся, можа й няпраўду сказалі Нсл. 476. **парушацца***, -аюся 1, нв. Не парушайся дарма Тм. **парушоны*** — взволнованный Тм. З парушоным сэрцам гаварыў Тм. **парушэньне***, -я — 1) душевная тревога (волнение — Я. С.) Тм. Без парушэньня ня можна слухаць Тм. — 2) женская болезнь, происходящая от нахождения матки не на месте Тм.; Ар. жонка хварэе на парушэньне Нсл. 476. **узрушаць*, узрушыць*** — 1) наруш-ать, -ить Нсл. 55. Забіў і тым пакой паспаліты ўзрушыў 386. Пакаяньне свае ўзрушыў Кіт. 65а. Майстат наш абражан бываець з тае прычыны: калі-бы ся хто бунтаваў, пакой паспаліты ўзрушаючы проціў нас гаспадара 66. Узрушаць спакой Нсл. 55. **узрушаны*** Нсл. 55 — а) взрытый. Зямля ўзрушаная тут Тм. — б) нарушенный. **узрушэньне*** -я,аднр Нсл. 55 — нарушение. **узрушаньне***, -я нв. — нарушение. Ведзь-жа будуць лі на лісьцех дзельчых паложаны якія абавязкі, зарукі а няўзрушаньню таго дзелу, тагды тыя зарукі кажны подле свайго абавязку з рассудку праўнага заплаціці вінен будзець 370. **узрушыцель***, -я, ж. **узрушыцелка***, -і — нарушитель-ница. Проціў узрушыцеля пакою паспалітага паўстаўшы, проціў таковаму помач чыніці вольна будзець 243. Узрушыцелі права паспалітага горлам карані быці маюць 205. 2) **узру-**

шаць*, ск. узрушыць* — а) возбуждать. Пераз злосьць сваю іншым людзём гнеў Божы ўзрушае Кіт. 48б. — б) возму-щать, -тить; волновать, взволновать. Узрушыў мае сэрца Нсл. 55. Усю кроў ува мне ўзрушыла Тм. **узрушоны*** — возмущенный, взволнованный. Сэрца маё узрушонае Тм. **узрушэньне***, -я — душевная тревога (возмущение, волнение — Я. С.) Нсл. 55. Ад узрушэньня захварэў Тм. зв. **узрушыцца*, узрушацца*** — а) возму-титься, -щаться (і взволноваться, волноваться — Я. С.) Нсл. 55. Ня ўзрушайся гэтаю весьцю, можа й няпраўда Тм. Узрушыўся дарма Тм. Дарма ўзрушыўся на мяне Тм. б) подняться, восстать. Урад ураду ку пайманьню таковага сказанага помач даваці павінен, але ўрад мескі і места, у каторым ся то дзеяці будзець, проціў такому непаслушному або праціўнаму ўзрушыціся маюць, яка-бы таковы свавольнік пайман і да вязеньня дан і подле сказьні ўрадовае каран быў 206. **непарушны*** — ненарушимый. Непарушнае слова Нсл. 335. Непарушная ўмова Тм. **непарушна***, прс. — ненарушимо Тм. Бацькава расказаньне непарушна дзяржы Тм. Павінні права, вольнасьці й свабоды іх цэла й непарушна дзяржаці 7.

рукаемства, рукоймі, ручыць, паруч-аць, -ацца, -ыць, паручэньне, паручнік; зарука, заручны ліст, заклад, -нік.

рукаемства*, -а — порука. Каго-бы ўрад на горла сказаў, маець па сабе пэўнае рукаемства даці людзьмі аселымі, што ся ку расправе перад Судом Галоўным станавіці будзець 443. Таковага вязьня ўрад наш ня маець на рукаемства без дазваленьня стараны тае, каторая яго асадзіць, даваці і зь вязеньня выпушчаць 434. У вязеньню патуль маець сядзеці, пакуль рукаемства на том дасьць, іж старане сваёй за ўсё досыць учыніць, а ня будзець лі меці рукаемства, тагды ўрад старане повадавай віннага выдаваці маець 248.

рукоймі, -і — взятый на поруку. А ведзь-жа каму быхма хацелі таковага лісту зялезнага ўзычаці, тагды з канцлярыі нашае тот маець быці адаслан да ўраду нашага належачага, адкуль ёсьць; перад каторым урадам, хто таковага лісту зялезнага патрабуець, маець рукаемства паставіці, людзей аселых, і уісьціціся імі і іх маемасьцьмі, іж ня зьнікнець у тых лецех, яка на лісьце яму назначана. А на апошні дзень высьця року будуць павіньні рукоймі вонага на том-жа ўрадзе паставіці, а даўжнікі даўгоў і вонага існа ў таго ўраду ўпамінаціся, найдаваці й даходзіці будуць; а есьлі-бы рукоймі не паставілі, тагды самі за лісты або

за даводам праўным тыя даўгі павінні будуць плаціці. Ведзьжа, гдзе-бы ў том часе, на лісьце замераным, тот чалавек доўжны ўмер, тагды паручнікі ў той рэчы вольні будуць 93.

ручыць, -чу, ск. паручыць **па кім, чым** — 1) ручаться, поручиться за кого, что. Маець быці дан за добрае рукаемства людзём добрым, а тыя альбо тот паручнік маець па том ручыці, што воны жалабнік ад таго, хто адпаведаў, здароўя свайго бясьпечан будзець 424. Укрыўджаны таго на паручніку, а паручнік на том, па ком ручыў, праўне даходзіці маець 379. — 2) **каму** — поручить кому. **паручэньне*** — поручение. **з паручэньня*, за паручэньням*** —по поручению. Есьлі-бы хто хацеў чараз каго інога пенязі тыя браці, тагды інакшай ня можаць браці, толька чараз таковага слугу свайго, каму-бы асабліваую на то моц і паручэньне лістом сваім даў 242. Паручыў каму другому мовіці 238. Хто на тот час у дому яго з паручэньня яго старшым будзець, маець на том прысягнуці 436. Урады нашы судовыя, за паручэньням нашым месца нашае гаспадарскае засядаюць 76. **паручацца*** — поручать себя. З тым ся ласцы й міласьці Вашых Міласьцяй паручаю 7. **паручнік*,** -а — поручитель Нсл. 476. Паручніка за сябе пастаў Тм. **паручніца*,** -ы — поручительница. **зарука*, -і** — 1) денежный штраф, указанный в постановлениях суда для случаев их нарушения. — 2) гарантия. **заручны ліст*** — документ о „заруке”. **заклад**-у — зарука ў першым значаньню. Будуць лі на лісьцех дзельчых паложаны якія абавязкі, зарукі а няўзрушаньню таго дзелу, тагды такія зарукі кажны подле свайго абавязку з рассудку праўнага заплаціці вінен будзець 370. Хто-бы на ком што правам прэзыскаў, то ёсьць іменьне, людзі або землі, тагды маець у то яму увязаньне з права дано быці, а з ураду зарука маець быці паложана, абы тот, хто на праве ўпусьціў, увязаньня не бараніў; а пак лі бы увязаньня не дапусьціў, тагды ў том за позвы правам пераканаи, тую заруку, з ураду палажоную, маець плаціці старане жалаблівай 255. У том лісьце запаведнам, напісаўшы тую зямлю, гдзе збожжа засеяна, маець быці даложана пад закладам на ўрад і старану дванаццацьма рублямі грошай, абы тот, хто сеяў, таго збожжа ня звозіў 366. За галаўшчыну й шкоды такога вознага або стараны забітае ўрад савітае сказаньне й увязаньне ў іменьне такога непаслушнога даці маець, палажыўшы на лісьце ўвяжчам яшчэ так вялікі заклад, яка самае рэчы скажаць 179. Маем даваці а бясьпечнасьць здароўя падданым нашым, за пахвалкамі чыймі колечы проці іх, на кажнага,

з канцлярыі нашае лісты заручныя і закладу на іх казаці апісаваці межы шляхтаю — з абу старон маець быці заклад або зарука пакладана. А тая зарука пакладана быці маець у лісьцех заручных а бясьпечнасьць здароўя самых асоб. А хто-бы абнесен будучы ўрадоўне лістом нашым або ўраду нашага заручным, а чараз тот заклад наш каго забіў, тагды горлам маець быці каран бязь міласэрдзя. А тае зарукі, на лісьце апісанае, палавіца на нас гаспадара, да скарбу земскага Вялікага Княства Літоўскага, а другая палавіца на дзеці, патомкі або блізкія забітага і на йменьню праціўніка адпраўлена быці маець. А хаця-бы хто і не забіў, але раніў або бой чараз заруку ўчыніў, тот так жа ў заруку упадаваець. А есьлі-бы тот, каторы заруку вынес, забойства або зраненьне вонаму, на каго заруку ўзяў, учыніў, тот сам таковаю-ж віною маець быці каран 90.

Прыраўнуй цяперака: **зарука,** -і — ручательство (гарантия, жиро? — Я. С.) Нсл. 183. Даць грошаў пад заруку Тм. **заклад*,** -у — 1) залог Шсл. На заклад купіў мукі Ст. Кажух аддаў у заклад Тм.—2) пари Ар.; Шсл. Маргрынкава Куз. (Ксл.). Ну, пойдзем у заклад, што мая праўда Тм. Што дасі ў заклад, калі я ня так кажу? Ст. **закладаць*,** -аю 1 — 1) закладывать Вяц., Тмб. (Даль); Харавічы Сьміл. (Шсл.). — 2) залагать Нсл. 170. Закласьці двор у скарб Тм. Узаем. **закладацца*,** -аюся 1, ск. закласьціся*, -дуся 1 — итти в пари. Не закладайся, праграеш Нсл. 170. Закладземся аб рубля Тм. **закладзены*** — данный в залог Нсл. 170. **закладнік*,** -а — залогодатель Нсл. 170. Закладнік і закладу адрокся Тм.

сабечыць*, -чу 2, ск. **прысабечыць*** — 1) приобретать в собственность Нсл. 598. Кажны сабе сабечыць лішнюю капейку, а мы ніколі нічога не прысабечым, калі так расходава будзем жыць Тм. — 2) присваивать себе. Тм. Мае рукавіцы ўзяў ды сабечыць, прысабечыў Тм. прысабечаны* — 1) приобретенный в собственность. — 2) присвоенный. **прысабечаньне***-я — 1) приобретение в собственность. — 2) присвоение.

самадыя*-і (націск на -ды-) — произвол Ар.

самадыйнік*, -а, ж. **самадыйніца*,** -ы — поступающ-ий, -ая по произволу, самовольно Ар.

самадумам*, сваім адумам* (націск на -ду) — самовольно Ар.

сачыць*, -чу, сочыш, ск. асачыць* — следить, выследить Ар. Асачыў гняздо вароны. Ар. Сачыць, асачыць курыцу, дзе яна нясецца Нсл. 602. **прысачыць*** — выследить Красьніна Чаш. (Ксл.).

Прысачыў ваўкі, надабе наказаць у Фатынь, каб аблаву ўладзіць Тм. Прысачыць курыцу Нсл. 511. Я цябе прысачу, куды ты бегаеш Тм. **прысочаны*** — выслеженный. Курыца прысочана Нсл. 511. А есьлі... ліцо ў дому найдзена альбо сьледам прысочана, а то маець быці суджана подле Статуту 499. Значыцца, **прысачыць** мае тое самае значаньне, што **асачыць,** але калі асачэньне робіцца зь меншым стараньням, ня так грунтоўна. Пр. **зачыніць, накрыць, закрыць** і **прычыніць, прыкрыць. усачыць*,** нв. усочаваць* — выследить, выслеживать. Усочавай, усачы, куды курыца ходзе несьціся Нсл. 666. **усочаны*** — выслеженный. Курыца ўсочаная на яйцах Тм. **сачэньне*,** -я — слежка. **асачэньне*** — открытие слежкою. Абяцуем словам нашым гаспадарскім, іж на жаднага чалавека выданьне або асачэньне яўнае, таемнае падазрэньне... вініці й караці ня маем 66. **абсочны сабака*** — который „сочыць" — выслеживает, ищейка. За пса абсочнага — тры рублі грошай 474. **абусока*,** -і — окружение после выслеживания Хабаты Куз. (Ксл.). На ваўкі абусоку зрабілі добра Тм. **прасока*,** -і — следствие. Хто-бы каму ў дому альбо ў лесе на дзераве з вульля або з караніка паставенага пчолы выбраў або з вульлём узяў, а дашлі-бы яго капою альбо якою прасокаю, тагды маець заплаціці тры рублі грошай 383. Слова „прасока" ў гэтым-жа значаньню ўжывае таксама Марцінкевіч у камэдыі „Пінская шляхта". **сок*,** -а — сыщик; следователь. У вабражаньню майстату нашага ня леда за асачэньням або абмовеньням маемся на падданых нашых скваляці, але хто на каго абражэньне майстату вядзець маець давесьці сяма сьветкамі, і то пры праўных даводзех і яўных а пэўных знакох таго таковага ўчынку. А есьлі-бы хто каго абмовіў у том учынку, а злашча, гдзе-б яго мяніў, што нам гаспадару на здароўе стаяў або Рэч Паспалітую зрадзіці і ку упадку прывесьці хацеў а на то ся гатаваў, а таковы павядач і сок есьлі-бы такім яўным сьветчаньням не давёў, сам адсуджэньням пасьцівасьці і горлам маець быці каран 69.

ся* — ша. Ар.

сябра й учасьнік.

сябра*, -ы, м. — имеющий что-либо общее — материальное или общую идею с другим или с другими, следовательно коллега, член, соучастник Ар. Пятрок быў мой сябра, зь ім мы доўга дружылі Рыбчына Сір. (Ксл.). Яны сябры між сабою. Нсл. 631. Прышоўся із сябрамі сваймі Тм. Кольканаццаць учасьнікаў або сяброў у вадной рэчы адцягалася 171. Як брацьцю нядзельную або

ўчасьнікаў, то ёсьць сяброў пазываці 247. **сябрыня*,** -і (націск на -ы-) — женщина „сябра" Сц. **сяброўка*,** -і — женщина „сябра" Пархв.

сябраваць*, -рую — быть „сябрам" Ар. Калісь мы зь ім сябравалі Рыбчына Сір. (Ксл.).

сябраны* (націск на -ны) — принадлежащий двум, нескольким или многим „сябром", кооперативный, артельный. Колька брацьці або ўчасьнікаў дзяржалі адно йменьне сябраное 247.

сябрыха*, -і — общественное недвижимое имущество (поле, луг, лес) Ар. Калі будзем сябрыху касіць? Тм.

сябрына*, -ы (націск на канцу) — артель, кооператив.

сяброўства*, -а — состояние „сябрам". У старыну мы вадзілі сяброўства Рыбчына Сір. (Ксл.).

сябрук*, -а — сотоварищ, соучастник в деле или работе Нсл. 631. Зыбраліся сябрукі Тм.

Блізкое значаньням да „сябра" ё слова „учасьнік". Часта ўчасьнік ён-жа й сябра. Але не заўсёды. Гэтак, можна быць **учасьнікам, учасьніцаю** зборкі, зьезду, чэсьці, ігрышча, нападу, але **сябрам, сяброўкаю** іх ня будзеш. З другога боку, вучаньнікі тае самае школы сяброве міжсобку, таксама вучыцялі міжсобку, але яны ня ўчасьнікі. **учасьнік*,** -а, ж. **учасьніца*,** -ы — участ-ник, -ница, совладел-ец, -ица. Прыклады пад „сябра".

Слова „ўчасьнік" пэўнае крывіцкае, але сумлеўнае „ўдзельнік" і твораныя ад яго, ужываныя ад нядаўна ў друку заміж „учасьнік" і аднакарэнных ізь ім. У кажным прыпадку слова „удзельнік" патрабуе пацьвярдзеньня яго прыкладамі із сучаснай мовы народнай або із старой — літаратурнай або народнай.

сваволенства, -а — своеволие. Паўсьцягаючы мы гаспадар сваволенства... уставуем: 445. Сам сваволенства ўжываючы... вуха ўцяў або урэзаў 409. За віну такога сваволенства будзець вінен за кажны члонак па пяцьдзесяці коп грошай плаціці Тм.

схаваньне*, захаваньне* — поклажа, хранение.

схаваць* — сохранить. А рэчах зьгінулых у чыём схаваньню 336. Хацеў рэчы рухомыя ў захаваньне даці Тм. Злажыў у яком схаваньню рэчы сваі Тм. Толька таго рэчы, хто даў схаваці, згарэлі Тм. А пак лі бы ў чыём схаваньню таковыя рэчы ўзяты былі ад каго гвалтам, тагды на абжалаванам тот, у чыём схаваньню было, даходзіці іх маець Тм.

с'ем, сойму — сейм. Калі хто для спраў сваіх судовых, на

с'ем прыпадаючых, альбо ў пасолсьцьве будучы адправеным, на с'ем паедзець, ведзьжа тае бытнасьці сваяе на сойме маець пасьветчаньне паказаці 351

селавая грумада* — сельское общество.

сыньні* — сыновний Аш. 302.

сырызна, -ы — сырье Ар.

скарб*, -у — 1) государственная казна Ар.; Нсл. 581. Скарб багаты, багатшы за нас Тм. Тае зарукі палавіца нам да скарбу земскага 90. — 2) клад Ар.; Летцы Куз. (Ксл.). Івановы скарб у валатоўцы знайшлі. Тм. Калі-б лучыла каму знайсьці ў зямлі які скарб, грошы, золата, тагды маець таму скарб быці 373. — 3) денежная сумка или имущество какого либо общественного заведения Нсл. 581. Скарб царкоўны, шпітальны Тм. — 4) имущество, пожитки частного лица Тм.; Іванова Куз. (Ксл.) Ён забраў свой скарб і пацёгся Тм. Скарб панскі Нсл. 581. Гэтыя багатыры, каторыя давалі скарб на інтэрас Кіт. 130 а. — 5) сокровище Гсл.

скарбнік*, -а, ж. **скарбніца*,** -ы — казначэй. **падскарбі,** -яга — носитель должности центрального финансового управления.

скарбніца*, -ы — кладовая, хранилище денег и драгоценностей Нсл. 581. У яго скарбніца поўная ўсякага дабра Тм.

скарбовы* — казенный Ар.; Нсл. 521. Стаішча Чаш. (Ксл.). Ля скарбовага жыта коні ходзяць Тм. Статак пасуць на скарбовым Ст. — 2) финансовый Гсл.

скарбонка*, -і — 1) ящичек (кружка — Я. С.), с которым староста церковный ходит во время Богослужения для испрошения подаяния в церковный доход Нсл. 581. Укінь шага ў скарбонку Тм. — 2) ящик, прибитый у дверей церковных для подаяния на богоугодные дела Тм. Скарбонка для бедных Тм. — 3) вообще ящичек, кружка для сбора пожертвований, напр. во время уличного сбора. Зьм. **скарбоначка*** — копилка.

скарбонкавы* — кружечный (напр. сбор пожертвований).

скарбёнка*, -і = скарбонка Шсл. У гэту нядзелю хадзілі па Сьмілавічах із скарбёнкамі — зьбіралі грошы на бедныя дзеці Ст.

скарысьціць, -шчу, -сьціш — использовать. Маець на том прысягнуці, іж воных рэчаў не скарысьціў 336. Слова стрэлася ў Статуце толькі раз.

скрыўдзіць — гл. крыўдзіць.

слова ад слова* — слово в слово. Слова ад слова да кніг упісаці маець 282. Тот артыкул слова ад слова ёсьць упісан 160.

снадзіва*, -а (націск на сна-) — инструмент (кроме музыкального) Фрсл.

снадзь*, -і = снадзіва Фрсл.

собскасьць*, -і — собственность.

собскі — собственный Дз.; Бр.; Вал.; Мал.; Магілеўш.; РСБ.

собсьнік* -а, ж. **собсьніца***, -ы — собственн-ик, -ица

сойм*, -у — сейм.

Сойм Вялікі* — государственный сейм, сейм со всего государства. Будзем павінні кажнаму з падданых нашых, каму-бы шло а чэсьць, неадвалочную справядлівасьць учыніці на першым Сойме Вялікам без усякае адвалокі 93.

сок — гл. ля сачыць

спаважнасьць*, -і — серьёзность.

спаважны* — серьёзный, **спаважна*** — серьёзно.

спаган-яць, -яньне, спагн-аць, -аньне, спагон, -ьнік, -ьніца — гл. ля зыскуючы.

спадак*, -дку — наследство.

спадаць*, ск. **спасьці***, -ду, -дзеш на каго, па кім — достаться, переходить по наследству Нсл. **спалы*** — доставшийся, полученный в наследство. На каго-бы маемасьць ляжачая або рухомая спала, павіньні будуць, есьлі а суму пенязяй пазычаную пазавуць, заплаціці 329. Жана мела йменьне спадкавае Тм. Есьлі-бы ацец або матка адумерлі права на які спадак, каторы-бы ім па яком блізкам прыналежаў, тагды дзеці дашэдшы таго спадку правам, па ім спалам, павінны зь яго даўгі айцоўскія й матчыны плаціці Тм. Тое йменьне на дзеці яе спадзець 288. Двор братні спалы на дзеці нашага пана Нсл. Пану двор спадае, спаў Тм.

спадкавы* — наследственный.

спадкаемства*, -а — наследование.

спадкаемца*, суп. — получающий или имеющий право на наследство, наслед-ник, -ница. Слова створана подле **душаемца** „То ест душаемца Езраіл". Кіт. 125 а. Азраілам мусульмане завуць ангела сьмерці, таго, што бярэць душу, адгэтуль пакрывіцку душаемца.

спадчыннасьць*, -і — наследственность Акін. 194; Гар-Байксл.

спадар*, -а — господин. Служыць сваім спадаром ку кажнай патрэбе 14.

спадарыня* — госпожа.

спадарычна* — барышня.

спадарства*, -а — господа, мужчины и женщины вместе.

спадчына, -ы = **спадак** Мн., Сц. (Ад.).

спачатны* — гл. пачатны.

спэктар*, -а, ж. **спэктарка*, -і** — инспектор, -ша Аш.

стаяць, стаячыя у **праве*** — гл. ля пазываць.

станавіціся*, -ўлюся, -вішся, ск. **стаць,** стану, -неш — являться, явиться.

станьне*, -я — явка. **нястаньне*** — неявка. **нястаннае*,** -ага — штраф за неявку. Кажны павінен перад ім (судом земскім) станавіціся; і а том, хто-бы перад ім ня стаў, або, стаўшы, з права перад выракам проч зышоў 166. Старана пазваная сама павінна ў суду станавіціся 202. Старана пазваная, стаўшы на року, паведзіла, што пазоў згубіла 189. Для вонага нястаньня свайго на рочках першых маець на другіх рочках, бяз жадных даводаў, рэч траціці 197. Хто-бы на першых роках земскіх ня стаў, а нікаторае прычыны слушнае нястаньня свайго ў суду не апаведаў, таковы маець старане заплаціці нястанага чатыры капы грошай 190.

стануць*, -ну, -неш — потонуть ШСЛ. Няхай яно стане такое жыцьцё! Ст. **станулы*** — потонувший. Тавар станулы купец маець дабравольне з вады выбіраць 373.

старавечны* — древний Нсл. 613. Старавечны звычай Тм. Старавечныя людзі, кажуць, жылі доўга Тм. На старавечныя гэрбы Сапегі эпіграма.

старожа*, -ы — 1) стража Нсл. 616. Старожаў паставіць к некрутам Тм. На старожу пайшоў Тм. Ад усякае старожы выняты суць 141. Маюць тыя турмы за пэўнаю старожаю 415. — 2) сторожевая застава.

старана*, -ы — в знач. глагола, быть в стороне или быть устраняему Нсл. 616. Ты тут старана, табе няма дзела да нас Тм.

старана адпору (адпорная, пазваная) і **жалабы** (пазоўная, жалаблівая, жалабная, балячая) — гл. ля пазоў.

староньні* — посторонний Гсл. Маець паставіць дзевяць сьветак, людзей добрых, веры годных, а не падданых таго ўраду, прысуду свайго, але іншых, староньніх 362.

староньнік* — то же, что противник, но в меньшей степени Ар. Я не староньнік гэтае ўлады Ар. (значыць: я яе не старанюся).

статут* — 1) уложение (кодекс). — 2) устав.

струмэнт*, -а — инструмент (музыкальный).

суд*, -у — суд.

судовы* — судебный Стт.

судзтва*, -а — должность судьи. **падсудзтва** — должность „падсудка” — младшего члена суда. На тыя ўрады, яка на судзтва, на падсудзтва, ня маюць быці выбіраны духоўныя асобы 165.

судзьдзя*, -і — старший член суда. **падсудак**, -дка — младший член суда. рассуджаць*, -аю 1 што — разрешать (решать), судить, ск. **рассудзіць***, — -джу, -дзіш — вынести решение. **рассуджэньне***, -я — вынесение решения. **рассудак***, -дку — решение. Каштальянове, маршалкове або старастове віньні будуць справядліва такія рэчы рассуджаваці 352. Падкаморы маець рассуджаці й гранічыці 347. Урад наш у той рэчы прамежку іх рассудзіці і віннага подле права караці маець 477. Таварыш іх із шляхтаю будзець меці моц дзьвюх асоб тым абычаям ку рассуджэньню тых спраў абраці 169. На сойме з рассудку нашага, гдзе ся то пакажаць, чэсьць і горла траціць 80. Да выеханьня й рассудку камісарскага прысяга старане маець быці задзержана 353. Такія зарукі кажны подле свайго абавязку з рассудку праўнага заплаціці вінен будзець 370. Таковы з права і рассудку нашага чэсьць і горла траціць 67. Рассудку яго кажны трымае Кіт. 107 б. **адсудзіць* ад каго** — вынести решение не в пользу чью-либо. **адсуджаны*** — получивший решение не в свою пользу. Тую апеку ад таковага апякуна адсудзіўшы, каму іному паручыці 305. Чсьці адсуджаныя ня могуць дастамэнту чыніці 338. **прысудзіць*** каму што — вынести решение в пользу кого-либо. **прысуджаны*** — решенный (определенный) судом в пользу кого-либо. **прысуджэньне*** — вынесение решения в пользу кого-либо. Што каму на іспашы прысудзяць шкоды, тот пан, чые быдла занята, маець плаціці 467. Тое йменьне таму, хто ішчаць, прысуджана быці маець 333. Ґрунтоў на ўвязаньне за суму прысуджаную не ставала 276. Па прысуджэньню на том іменьню якое сумы пеняжнае ўвязаньня вознаму бараніў 274.

Ці суд прысудзіў што каму, ці адсудзіў што ад каго, ён рассуджаў, а рассудзіўшы маў **рассудак** — „решение”. Цікава, што „рассудак” ужываецца і ў „Аль кітабе”, пісаным народнай мовою XVI ст., знач. гэтае слова ўжывалася і ў мове народнай Пр. **вырок. перасуд***, -у — плата за судебное производство. Калі суд земскі каму што на ком прысудзіць, тагды ад прэзыску таго, хто зышчаць, маюць сабе браці за працу сваю перасуду ад капы

літоўскае па два грашы літоўскіх 170. Ён суды судзе, перасуды бярэць. З народн. песьні (Ад.) **прысуд*,** -у — юрисдикция. А будзець лі абвінен у такіх рэчах крывавых наш падданы іншага прысуду, а не таго, дзе торг будзець... весьці яго да таго ўрадніка нашага, у чым прысудзе есьць 482.

сумежнік*, -а — имеющий с другим что-нибуць „сумежнае" — смежное, нпр. поле, луг и пр. Можаць абмова проціў року йці сумежнікам тым 351.

сумежны* — смежный Гсл.; Нсл. 622. Нашы землі сумежныя Тм. Абасланьне сусядоў гранічных і сумежных ку выеханьню на грунт 346. **сумежна*,** прс. — смежно Нсл.

сумесны* — принадлежащий нескольким, нераздельный Нсл. 622, совместный. Сумесны наш двор Тм. Сумесная работа Тм. У нас із табою ўсё сумеснае Тм. Мелі йменьне сумеснае — неразьдзельнае 370. **сумесна*,** прс. — совместно, вместе Нсл.; Навікі Віц. (Ксл.). Сумесна пахалі, сумесна жылі Тм. Сумесна весялей рабіць Нсл. 622.

сумесьнік*, -а, ж. **сумесьніца*,** -ы — совмест-ник, -ница, соучаст-ник, -ница Нсл. 622; Амілянова Лёз. (Ксл.). Я з адным сумесьнікам зраблю вам пуню Тм. Ты сумесьнікам яго быў Нсл. 622. І ты лучыла тут у сумесьніцы! Тм.

сумляваццa*, -аюся 1 — сомневаться Віл.; Сьліжыкі Куз. (Ксл.). Я сумляваюся ў тым, што ты кажаш Тм.

сумляцца*, -яюся 1, ск. **суміцца*** (націск на мі-), -млюся, -мішся — сомневаться, усомниться Нсл. 622. Ня сумляйся ні ў чым; чаго ты суміўся? Тм.

сумленны* — 1) совестливый Сукрэмна Сян. (Ксл.). Сумленны чалавек Тм. Сумленны чалавек гэтага ня зробе, ня скажа Нсл. 622. — 2) добросовестный. Сумленная работа. **сумленна*,** прс. — добросовестно. Сумленна ўсё аддаў Нсл. 622.

сумленьне*, -я — совесть Ар.; Гсл.; Нсл. 622; Дабрамысьль Лёз (Ксл.). Сумленьне ў ім загаварыла Тм. Яшчэ сумленьне мае, што аддаў Нсл. 622. Маё сумленьне чыстае Тм.

сумлеў, -ву — сомнение Віл. **бяз сумлеву** — без сомнения Віл. **сумлевак*,** -ўку — сомнение Віл. **бяз сумлеўку*** — без сомнения Віл.

сумлеўны* — сомнительный Віл. **сумлеўна*** — сомнительно Віл.

РАДЗІМІЧЫ Й ВЯЦІЧЫ

У „Павесьці временных лет" чытаем, што **два браты,** „Радим, а другий Вятко, — и пришедъша сѣдоста Радимъ на Съжю, и прозвашася радимичи, а Вятъко сѣде съ родомъ своим по Оцѣ, от него же прозвашася вятичи"[1]). Гэткім парадкам, летапісец прызнаець, што гэтыя плямёны найбліжшая радня сабе. Бяссумлеву, такой самой блізкой раднёю былі Радзімічам а Вяцічам і іншыя паўдзённыя плямёны беларускія — Севяране, Дзярвяне а Дрыгвічы і крышку дальшай раднёй Крывічы. Адылі гэтая зацемка летапісцава, а яшчэ больш выводжаньне летапісцам Радзімічаў а Вяцічаў ад Ляхаў змушае нас разглядаць гэтыя два плямёны разам, прынамся часткава.

Зямля Радзімічаў была ля Сожа, левае прытокі Дняпра. Радзімічы займалі нядаўныя паветы Гомельскі, Рагачэўскі, часьць Старабыхаўскага, Чэрыкаўскага б. Магілеўскай губ., Сураскага й Мглінскага б. Чарнігаўскай губ. На поўначы мяжа Радзімічаў із Крывічамі, відавочна, зыходзілася зь мяжою недысыміляцыйнага аканьня паўдзённа-беларускага, а значыцца й радзіміцкага, з дысыміляцыйным крывіцкім. Суседзьмі Радзімічаў на паўдні былі Севяране, і на заходзе Дрыгвічы.

У Радзімічаў былі месты Гомель, Прапошьск (цяпер Прапойск) і Чачэрск.

Зямля Вяцічаў была спачатку ля вышняй а крыху пасьлей і ля сярэдняй Акі. Даведаваемся пра гэта ня толькі з „Павесьці временных лет", але і з падзеяў X-XIII стг. Гэтак у пачатным летапісцу чытаем пад 964 г., што кіеўскі князь Сьвятаслаў „Иде на Оку реку и на Волгу, и налѣзе Вятици, и рече Вятицемъ: „Кому дань даете?" Они же рѣша: „Козаром"... Валадзімер Манамах едзе ў Ростаў у XII стг. „перазь Вяцічы", як ён кажа ў сваім летапісцу. „Што зямля Разанская была занята Вяцічамі, відаць із пасьлейшых летапісных ведамкаў, дзе Вяцічаў утажсамляюць із Разанцамі („Вятичи еже есть Рязанци")[2]). Вяцічы суседзілі на заходзе з Крывічамі, на поўначы із Суздалцамі (пасьлей званымі Маскоўцамі), на паўночным усходзе з фінскай Мераю і на паўдню із Севяранмі. Яны займалі прастору гэткіх былых губэрняў: усю Калускай, усю Тульскай, большую часьць Арлоўскай,

---

[1]) Повесть Временных лет, Масква-Ленінград 1950, I, бач. 14.

[2]) Шахматов: Введение, 112.

усю Разанскай і часьць Маскоўскай. Гэта была бацькаўшчына, мітраполя Вяцічаў. Як пабачым ніжэй, яны з часам яшчэ пашырыліся адгэтуль далёка на паўднявы ўсход.

У Вяцічаў былі гэткія месты: Разань, Пронск, Расьціслаў, Казельск, Елец, Каломна, Кашыра, Сярпухоў.

Радзімічы а Вяцічы спрадвечныя ралейнікі на лядах.

У Пачатным летапісцу пад 984 г. чытаем: „Быша же Радимичи отъ рода Ляховъ, пришедъше ту ся вселиша, и платять дань Руси, повозъ везуть и до сего дне", а ў „Павесьці временных лет" ёсьцека: „Радимичи бо и Вятичи отъ Ляховъ бяста бо два брата въ Лясѣхъ, Радим а другий Вятко, — и пришедъша сѣдоста Радимъ на Съжю, и прозвашася радимичи, а Вятъко сѣде съ родом своим по Оцѣ, от него же прозвашася Вятичи" [3]. На подзе гэтае летапіснае зацемкі Шахматаў (Введение...) давадзіў, што Радзімічы й Дрыгвічы (але!) былі польскімі плямёнмі, дарма што „Сьцяг дарэволюцыйных дасьледаваньнікаў не прыдаваў ніякага значаньня гэтай летапіснай ведамцы... Сьмелая, але абмыльная гіпотэза А. Шахматава была сустрэна нэґатыўна бальшынёй дасьледаваньнікаў. Акад. Ю. В. Гоцье ў сваёй крытыццы гіпотэзы А. Шахматава адцеміў, што памяткі археолёґічныя не даюць подаў („оснований") дапусьціць гэткае надзвычайнае перасяленьне плямёнаў". [4]) Пічета: Образование блр. народа (Вопросы Ист., 5-6, бач. 14). Супроць гэтае гіпотэзы Шахматавае былі Д. Багалей, [5]) М. Грушэўскі, [6]) А. Сабалеўскі, [7]) Л. Нідэрле, [8]) Яўх. Карскі, [9]) Чарнышаў і інш. Да гіпотэзы Шахматавае сьхінаецца польскі этноґраф Фр. Буяк, але польскія моваведы (В. Поржэзінскі а інш.) не згаджаюцца з паглядам, што Радзімічы, Вяцічы й Дрыгвічы польскія плямёны, а зь імі згаджаецца польскі антрополёґ, Я. Чаканоўскі. [10])

Арґумэнты супроць гэтае гіпотэзы Шахматавае я прывёў у

---

[3]) Цыт. „Повесть временных лет" 1, б. 14.

[4]) Готье Ю.: Железный век в восточной Европе, бач. 213-219.

[5]) Ист. Северск. земли, б. 10. [6]) Іст. Укр.-Руси, 1, 188. [7]) Заметки по славян. древностям (Изв. ОРЯС, т. XXXI, 1926, бач. 4).

[8]) Slavia, I, 1922-23, б. 138. [9]) Белоруссы, I, 71-72.

[10]) J. Czekanowski: Polska-Słowiańszczyzna, Warszawa 1948, 123-124.

варт. „Беларускія плямёны й іхнае расьсяленьне". [11]) Гэтта адно зацемлю, што даныя археолёгіі й гісторыі не даюць подаў да гіпотэзы Шахматавае, наадварот, часта ёй пярэчаць; што да мовы, дык Шахматаў у гэтай гіпотэзе праявіў недастатнае знацьцё беларускіх моўных фактаў. Быстры Шахматаў, будучы выдатным моваведам, борзда й лёгка будаваў свае тэорыі, але будаваў іх зьверхне, часта опэраваў дагадкамі, будаваў адну гіпотэзу на другой. Прыкладам можа служыць тое, што ў варт. „К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей" [12]) Шахматаў не ўважаў Радзімічаў а Вяцічаў за польскія плямёны і даводзіў, што Разанскую зямлю занялі Севяране. Але ў „Курс ист. русс. языка", 1911-12, і ў „Введение в курс ист. русс. языка", 1916, у яго ўжо Радзімічы й Дрыгвічы (ня Вяцічы) — польскія плямёны, разанскую зямлю прызнаець тут Вяцічам, а Севяран пакідае сядзець у іхнай Севершчыне ды прызнаець іх украінскім пляменям. Адылі, відаць, нябыў пэўны, што да ўкраінскасьці Севяран, бо свайму вучаньніку, П. Растаргуеву, упорыста зычыў заняцца сваёй роднай северскай гаворкаю [13]) (Растаргуеў паходзе із Старадуба). Тый паслухаў і давёў, што Севяране беларускае племя. Пасьлей Шахматаў у разьдзеле III працы „Древнейшие судьбы рус. племени", Петраград 1919, залічае й Вяцічаў да польскіх плямёнаў.

Адзіным апірышчам Шахматаву была менаваная зацемка ў летапісе, што Радзімічы й Вяцічы ад роду Ляхаў. Адылі, калі гэтую зацемку так разумець, як разумее яе Шахматаў, зн., што гэтыя плямёны польскія, то аўтар летапісу пярэча сам сабе, бо ў іншым месцу кажа, што „Радимичи, и Вятичи, и Северо одинъ обычай имяху"... Калі-б Радзімічы й Вяцічы былі Палякамі, то яны не маглі-б мець аднолькавых звычаёў із беларускімі Севяранмі. Апрача таго, пачатны летапіс завець Ляхамі не адных Палякоў, але таксама Люцічаў а ўзморскіх Славян, кажучы **„іншыя Ляхове Люцічы,** іншыя Мазаўшане, **а іншыя Памаране".** Пытаньне выясьнім, калі зьвернем увагу, што назову „Лях" адказуе прыметнік **„лядскі"** (з „д"), заўсёды ўжываны ў старабеларускай мо-

---

[11]) Родная мова, Вільня 1930. бб. 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 50, 52, 53.

[12]) Журнал министерства просвещения, зборнік 322, 1899, красавік.

[13]) Гл. перадмову Растаргуева да ягонае працы „Северско-белорусский говор", 1928.

ве, і што ў мове лятувіскай Паляк завецца **Lenkas** (з „н"), што можа паходзіць толькі ад **Lęchъ** (павугорску Паляк завецца **Lengyel**), адлі, што Кастанцін Порфіроґенэт завець у X стт. беларускіх Дзярвян „Лензаніні" (гл. вышэй у варт. пра Дзярвян). З гэтых прыкладаў відаць, што ад ***lędo** (з чаго цяперашняе беларускае „ляда") „зямля, ачышчаная ад лесу на аромае поле", узьнікла слова ***lędjaninъ** (з чаго блр. **lędžaninъ**, адлі ляджанін), як назоў ралейніка на лядзе (пр. „мешчанін" ад „места" і інш.); ад **lędjaninъ** узьнікла здрабнелая хорма **lęchъ** з чаго „лях", як маем ад „Аляксандра" здрабнелую хорму „Алехна", ад „Палешанін" здрабнелыя хормы „Палех" — Беларус Калужчыны й Арлоўшчыны, і „Паляшук" (як „Міхалюк" ад „Міхал" і пад., пр. таксама „Сяўрук" ад „Северанін"). Палякі самі сябе Ляхамі ня звалі, бо калі-б звалі, то ў мове польскай захаваўся-б у слове „лях" насовы самагук. Гэтак мусілі зваць Беларусаў і паўночна-заходніх Славян Украінцы, каторым, як жывучым у сьцяпох, кідаўся ў вочы лядавы характар гаспадаркі іхных паўночных суседзяў. Што ўсі Беларусы былі спачатна званыя „ляджанамі" й „ляхамі", відаць і з таго, што гэтак завець К. Порфіроґенэт Дзярвян і што гэты назоў „лензаніні" абымаў у яго вялікую тэрыторыю, калі ён усіх Славян, падуладных Русі, завець гэтым назовам ды назовам „Крывічы". Ад званьня Беларусаў „ляхамі", як ралейнікаў на лядах, аўтар летапісу ўтварыў, што яны „ад роду Ляхаў"; хоць тут можна разумець і даслоўна, што яны „ад роду лядавых ралейнікаў", дарма што такое значаньне з часам было забытае. [14])

---

[14]) Блізу сусім так, як тут, я выясьніў летапісную зацемку пра паходжаньне Радзімічаў а Вяцічаў у сваёй дысэртацы 1925 г. пра мову Аль кітабу, з каторай разьдзел пра беларускія плямёны быў у 1930 г. надрукаваны ў віленскай „Роднай мове" (гл. б. 54). Цяпер нанова разглядаючы гэтае пытаньне, мне было прыемна даведацца, што наагул таксама выясьняюць гэтае пытаньне польскі ботанік-этнолёґ Растафінскі а Сабалеўскі, каторы пры гэтым выясьняе, што калі польскі хронікар Кадлубак кажа пра Лехітаў, то ён мае наўвеце ня Ляхаў, але патомкаў Леха, закладніка польскага роду. Слова „лех" (ня „лях") Сабалеўскі ставе ў сувязь із лац. **rex, regere**, ст.-інд. **rajan** — цэсар і сваймі ім (Изв. ОРЯС, т. XXXI, 1926 г., б. 4). Пагляд В. Пархоменкі (Древляне и Поляне — ИОРЯС, т. XXXI, 1926), што Радзімічы й Вяцічы былі сьцепавым на-

Іншая рэч, што ня толькі Радзімічы й Вяцічы, але ўсі беларускія плямёны маглі прысьці на сваю гісторычную бацькаўшчыну із заходу. [15])

Беларускасьць Радзімічаў. Просьле таго, як Радзімічы былі „абароненыя" ад польшчыны, ніхто ў іх беларускасьці не сумляваецца, наадварот часта, здаецца, перадаюць значаньне іхнага ўчасьця ў беларускай нацыянальнай радзіме (прыдаюць яму перабольшанае значаньне).

Беларускасьць Вяцічаў. Расійцы, а за імі й іншыя завуць цяперашніх патомкаў вяціцкіх паўдзённа-расійцамі альбо паўдзённа-вялікарусамі і іхную мову паўдзённа-расійскай альбо паўдзённа-вялікарускай. Назоў такі ня толькі штучны, але й наперад залічае Вяцічаў да Расійцаў і гэтым зацямняе пытаньне, каторае яшчэ трэба выясьніць, разьвязаць. Дзеля таго аўтар гэтых радкоў будзе зваць жыхарства былых губэрняў Разанскае, Тульскае, Калускае, бальшыні Арлоўскае і часьці суседніх ягоным спрадвечным запраўдным іменям „Вяцічы", а мову гэтага жыхарства — моваю вяціцкай. Жыхарства тэрыторыі на поўнач ад вяціцкае, пра расійскасьць каторага ніхто не сумляваецца, я буду так і зваць Расійцамі і мову іх расійскай.

Усі чыста дасьледаваньнікі прызнаюць спрадвечную істотную апрычонасьць Вяцічаў і іхнае мовы ад Расійцаў і расійскае мовы. Ужо 430 год як Маскоўцы заваявалі вяціцкае гаспадарства — Вялікае Княства Разанскае. Адгэнуль Вяцічы належаць да ўсё нівэлюючае цэнтралістычнае Масквы, дзеля таго ад вяціцкае мовы і іншых этноґрафічных асаблівасьцяў засталіся адно сьляды. Але гэтыя сьляды на толькі вялікія, што нат пры цяперашнім стане вяціцкае этноґрафічнае апрычонасьці, выдатны аўторытэт у расійскай этноґрафіі, ён-жа й дыялектолёг Д. Зяленін у сваёй кнізе нямецкай моваю: „Die Völkerkunde der Ostslaven", Бэрлін 1927, уважае Вяцічаў за апрычонаю ад Расійцаў нацыю.

(Далей будзе).

родам на нічым не абаперты. Тое, што яны давалі дань Казарам, залежыла ад ґеоґрафічнага палажэньня іхных тэрыторыяў.

[15]) Гл. Сьпіцын (Працы й матар'ялы да гісторыі й археолёгіі Беларусі, Менск 1926). Пр. Czekanowski: Polska-Słowiańszczyzna, 123.

Уладзімер Сядура

ВЯЛІКІЯ ДАРОГІ
(РАМАН)

(Працяг, гл. № 7 (12)

О, каб ведалі яны, якім полымям ненавісьці палыхала ўсё ягонае нутро, калі ён бачыў вокал сябе цэлую ганьню вольных і нявольных кавалёў свайго няшчасьця! І якой асалодаю й шчасьцям было б яму кінуць ім у вочы словы асуду за іхную няздатнасьць зразумець высокую існасьць чалавека, за іхную ролю пярэчаньнікаў волі й права чалавека гаварыць і жыць, як душа загадуе. Але...

Усе, усе мы носім маскі,
Нат cькінуць дома баімося,
Да сьлёз сьмяёмся ў вечар майскі,
Да сьлёз сьпяваема увосень.

Таму даводзілася зьдзержаваць сябе бадай штодзясіны і рабіць выгляд зусім лёяльнага чалавека, якому ўсе антынародныя мерапрыемствы ўраду быццам дадушы, як дадушы ўся гэтая сыстэма асокі, іздрадніцтва й выведаньня пра сяброў, жонак, мужа, каханак, сваякоў.

Прыгадалася Кастанцаму, як у „Доме Вучоных", дзе ён знаходзіў да часу ціхі прытулак сваёй зморанай душы, да яго нешта пачала аж надта прыліпаць тамашняя сакратарка- бібліятэкарка, маладая, прыгожая, высокая, паўнагрудая дзяўчына. Магчыма, што там не абышлося бязь ейнага асабістага захапленьня. Аднак, ейныя ўпорыстыя прэтэнзіі на Кастанцаву ўвагу, ейныя неадноўчы паўтараныя напаміны скакаць із ёй на ігрышчах, гульня вачэй, і, наапошку, прапановы застацца зь ёй у "Доме" на ўсю ноч, выклікала ў Кастанцага сумлеў, ці ня было й тут якога другога пляну, пагатоў, што папярэдняе дазнаньне, што да ролі бібліятэкароў падказвала яму быць асьцярожным.

Думкі Кастанцавы йзноў перанесьліся ў ягоны Інстытут. Іпрыгадалася яму цяпер, як наапошку - ткі ён вынайшаў адзін ізь легальных спосабаў дапячы штатнаму сэксоту — менаванаму завадатаю ранешніх палітычных гутарак. У Інстытуце ня было літаратараў, а выпусьціць насьценную газэту хоць і зрэдку, надта-ж жадалася дырэкцыі. Каго-ж выбраць у рэдакцыйную коле-

гію, як не Кастанцага? Зарэкамандаваў сябе як пісьменны чалавек, асьвечаны навуковец. Рабіў рэфэраты на літаратурныя тэмы да розных угодкаў. Вось і абралі.

Набліжалася якоесьці савецкае сьвята. Усе ўстановы рыхталіся да ўрачыстасьці. Ня меў быць апошнім і Інстытут. Пачала дырэкцыя прасіць Кастанцага выдаць насьценную газэту да ўрачыстага вечару ў Інстытуце. Ну што - ж? Борзда арганізаваў матар'ял, частку напісаў сам або іншых людзёў прасіў напісаць. Але - ж трэба як ажывіць...І задумаў ён карыкатуру із жыцьця Інстытуту зьмясьціць у газэце. Задумана — зроблена. Знайшоў мастака і падаў яму ідэю. Колькі куплетаў да сатырычнага малюнку сам склаў. У іх падаваліся сумысьля перакручаныя факты з апошняга палітычнага міжнароднага жыцьця, але гэтак, што кажны, прачытаўшы, у бокі браўся ад сьмеху. А пасярод — добра ведамая хвігура менаванага бібліятэкара зь вялікім галасьнікам, у які ён выгукае перад зьбянтэжанымі супрацаўнікамі Інстытуту што раніцы пераблытаныя ў ягонай крывой галаве ведамкі. Можаце сабе ўявіць гнеў і злосьць чалавека, пра якога хадзіла ў гэтай сатыры. Кастанцы наўмысьля сачыў ягоны від, каб бачыць выраз яго ў часіну, калі той апынуўся ля насьценнае газэты і пачаў чытаць. І мусіць гэта яго не кранула - б так глыбака, каб было толькі пра якія - небудзь ягоныя асабістыя якасьці або заганы. Але - ж не, гэта - ж чалавек службу спаўняў, а яго гэтак сьмела выводзяць на сьмех людзём!

Тут ужо абраза зьмяшалася з гонарам савецкага служакі. Ад ягоны зьбялеў, ён адвёў галаву ў бок і тут спаткаў вясёлы бясклопатны пагляд... каго - б вы думалі?.... самога Кастанцага! Той спакойна спаткаў ягоны позірк, выдзержаў яго і ў вадказ як - бы засьвяціўся блескам здаваленьня ды асалодай помсты, аднаму бібліятэкару зразумелай. Гэтак ува ўсякім выпадку магло здацца пераможанаму гарапяццы. Цяжка сказаць, ці мог ён у гэтую часіну здагадавацца, што ягоная роля ня ёсьць ніякай таямніцаю Кастанцаму. Ясна толькі, што ненасытным жаданьням помсты ён загарэўся ад гэтага ўдвая, бо ў ім ужо загаварылі адразу абодвы — абражаны чалавек і прыніжаны службовец.

Ведаў Кастанцы, што не спадзявацца яму цяпер дабра, хоць не спадзяваўся яго й раней. Быў пэўны, што яму не даруе. Аднак, гэты быў адзіны магчымы й войстры спосаб хоць чым адказаць на тую мышычную сумятню, якую рабілі вокал яго гэтыя людзі.

Неўзабаве ён і пераканаўся, што асока яго яшчэ ўзмацнілася. Ужо й сам парторг інстытуту, які дзеля выгляду таксама і ў гэтым інстытуце займаў пасаду навуковага працаўніка, хоць навуковае працы ад яго ніхто й на гарэлы шэляг ня бачыў, пачаў часьцей пераймаць яго на дарозе ды маніцца йсьці разам ці то ў рэстаран палуднаваць, ці так куды. Часьцей пачала каля яго завіхацца й ягоная заступніца, гэтак сама ілжэ — навуковая працаўніца Інстытуту.

І трэба сказаць, што з гэтай яму не пашанцавала — ізноў даў маху і зрабіў абмылку. Гэта было на нейкім літаратурна — грамадзка — палітычным вечару, на якім прафэсар Вальфсон, марксысты — вульгарызатар, дэмагог, каліціні пагромнік беларускае культуры ў 1930 — 1936, гэтак расьпінаўся супраць нямецкага фашызму, як пагрозы міру. А было ўжо гэта ў сакавіку 1941, калі ўжо другі год саветы не казалі нічога дрэннага пра нямецкіх нацыстых, бо гэта было забаронена подле мірнае ўгоды аб ненападзе ад жніўня 1939 году.

Жадаючы дапячы Вальфсону, як ворагу беларускае культуры, Кастанцы не знайшоў нічога лепшага, як у гутарцы з тэю „супрацаўніцай" сказаць, што Вальфсонавы рэляцыі супраць фашызму не адказуюць палітыцы савецкай улады, бо, подле ўмовы, крытыка нямецкіх фашыстых недапушчальная.

Тая толькі скоса зірнула на яго, бліснуўшы сваймі злосна вірлаватамі вачыма. Праўда, ня выказалася супраць Кастанцавых даводаў, бо сама ня ведала пэўна, ці гэта ўжо пара настала на крытыку Немцаў, ці не, ды баялася, каб як ня лучыць із сваёй ортадаксальнасьцяй без пары самой у якую палітычную пастку ды ня збочыць у "ўхіл". А гэта ёй было страшней за самога люцыпара. То - ж бо пра гэткіх было напісана:

Іду дарогаю каля слупоў,
Каб ня ўхіліцца ўлева ці ўправа.

Але, змоўчаўшы, яна пэўна - ж зацеміла ў памяці Кастанцага, як абаронніка фашыстых і, няма сумлеву, давяла да ведама адпаведныя дзейнікі.

І чым больш аддаваўся ўспамінам Кастанцы ў гэты памятны дзень па дарозе дадому, тым больш прыгадаваў фактаў свае апошняе дзейнасьці, якія маглі - б зьявіцца асновай, каб зрабіць яго палітычна — ненадзейным і паднаглядным нат незалежна ад ягонага мінулага выгнаньня.

Дарма, што траха ніхто ня ведаў ягонае мінуласьці і, яна, здавалася, нічым ня засьціла яму цяпер.

І безь яе, як выявілася цяпер Кастанцавай сьведамасьці, было досыць, каб некалі перапоўніць кубак ведамкамі палітычнага нагляду і кінуць яго йзноў у даўно ўжо знаёмыя яму каменныя скляпеньні.

Яму прыгадаўся яшчэ адзін факт — ягоны рэфэрат у Інстытуце ўсяго колькі дзён назад — 18 чырвіня, у дзень чародных угодкаў сьмерці Максіма Горкага, калі ён перад досыць вялікай аўдыторыяй зь вялікім лікам запрошаных гасьцей выступіў із даўгім рэфэратам пра Максіма Горкага, як гісторыка расейскае літаратуры. Ён ня меў магчымасьці выступаць на беларускія тэмы дзеля свае мінуласьці й небясьпечнасьці адразу лучыць у лік беларускіх нацыянальных дэмакратаў-контрэвалюцыянэраў. Таму ён абраў, здавалася-б, бясcумлеўную з гледзішча ідэялёгіі тэму — Максіма Горкага, скарыстаўшы надоечы надрукаваныя Інстытутам Сусьветнае Літаратуры ім. М. Горкага ў Маскве канспэкты лекцыяў, што калісь, яшчэ да рэволюцыі гэты пісьменьнік чытаў у школе на абтоку Капры ў Італіі. Матар'ял даваў шмат асноваў пакрытыкаваць сучасных сацыялёгаў-вульгарызатараў ад савецкае літаратураведы і спрытна прыхавацца пад бяссупярэчным у Саветах аўтарытэтам Максіма Горкага.

Каб мацней секануць яшчэ па савецкай так званай марксысцкай літаратураведзе, Кастанцы ўважыў за патрэбнае прачытаць словы Ленінавы зь ягонага артыкулу „Леў Талстой, як люстра расейскае рэвалюцыі", дзе пісалася, што Талстой не разумеў рэвалюцыі, ейных мэтаў, рухавых сілаў, навет сьведама адхінуўся ад яе, аднак, перайшоўшы на гледзішча расейскага селяніна і адлюстровуючы ягоную псыхалёгію, міжволі, згодна з пачуцьцём вялікага мастака, адлюстраваў працэсы насьпяваньня гэтае рэвалюцыі, адбіў у сваім мастацкім творсьцьве вялікія зрушшы ў народнай псыхалёгіі, паказаў, наўсуперак сваім дваранскім перакананьням, цэлую эпоху ў жыцьці ўсіх пластоў тагачаснае Расеі

І Кастанцы з асаблівым націскам прыцягнуў увагу слухачоў да думак у менаваным артыкуле пра тое, што вялікія мастакі ня могуць не адбіць свае эпохі, дарма што й яны часта ў палоне застарэлае ідэялёгіі. Эпоха, як у люстры, знойдзе ў іх сваё адлюстраваньне, калі яны запраўды вялікія мастакі.

Гэта ўжо гучэла апраўданьням мастакоў — пісьменьнікаў,

перасьледаваных саветамі за ўяўную нясугучнасьць савецкай ідэялёгіі. Рэфэрат выклікаў буру воплескаў у чулае аўдыторыі. Новы заступнік дырэктара Інстытуту, відаць яшчэ мала зарыентаваны й неасьведамлены ў тым, што рабілася за кулісамі, пасьпяшаўся выступіць ад імені дырэкцыі (ці не занадта адказна ў вадрыс беспартыйнага?) і ад імені партыйнае арганізацыі з падзякай і пажаданьням барджджэй пабачыць працу надрукаванай у сэрыі навуковых выданьняў Інстытуту.

Маўчалі адно колькі лічаных асобаў. Сярод іх усё тая-ж супрацаўніца, што ўжо даўно падазрона завіхалася каля Кастанцага. Адразу пасьля рэфэрату, калі ўсе разыходзіліся, яна падышла да Кастанцага. Адразу-ж і выказала сумлеў, каб у Леніна былі гэткія думкі й мясьціны. Кастанцы абяцаў заўтра-ж прынесьці кнігу выбраных ленінскіх артыкулаў у пытаньнях літаратуры і паказаць ёй. Назаўтра-ж гэта й зрабіў. Доўга яна талопілася вачыма ў выразьліві друкаваны тэкст, перабягала з бачыны на бачыну, перагортала, углядалася на вокладку. Але нічога ня было супраць Кастанцага. Гэта было найноўшае выданьне таго-ж самага году. Чорным на белым на вокладцы стаяла:

"Издательство Социально-Политической Литературы, Москва Ленинград 1941".

Ня маючы чым супярэчыць, моўчкі зьвярнула яму кнігу і, як кажуць, "зацерла" гаворку. Але й тут Кастанцы зацеміў нядобры вогнік у ейных вачох і падумаў:

-Ой, быць хмарам над маёй беднай галавой некалі. Яна нічога не забудзецца і ніколі нічога не даруе.

Апрача таго, зацеміў Кастанцы сярод аўдыторыі колькі асобаў, якія ўжо даўно прыгледзіліся яму, як якіясьці падазроныя ў сэнсе належнасьці да ведамых дзейнікаў. Ніякага дачыненьня да якое навукі ці навуковых, або хоць-бы толькі школьных установаў яны ня мелі. Аднак, нешта апошнімі часамі зачасьцілі яны на сходы гэтага інстытуту. Ніхто іх ня пытаўся, чаго яны тут, хоць магчыма дырэкцыя, ды каму гэта трэба было, і ведалі іхныя правамоцтвы быць тут. Яны ня выказаваліся, ня пляскалі ў далоні, як гэта рабілі іншыя. Іхныя віды ня выказавалі жаднае думкі ці якое-колечы рысы або зацікаўленасьці. Яны проста сядзелі як нейкія жывыя муміі.

Кастанцы лёгка здагадаўся аб іхных мэтах. Фіксаваць усё,

што адбываецца, як той кінаапэратар, што з поўнай абыякавасьцяй здыймае ўсё, што паўстаецъ перад ім.

Яны адновяць, дзе трэба, бачанае й чутае, і яно пойдзе на аналізу ўжо іншым людзём і „фахоўцам" свае справы, а тыя ўжо вылавяць дух апазыцыі, хоць-бы сабе гэнага духу ня было там і званьня.

—Божа мой, які-ж я быў неасьцярожны! — падумаў, ідучы вуліцамі дадому Кастанцы.— А я думаў, што цяпер мяне ніякі ліхадзей на нічым ня зловіць. Эх, якім-жа я наіўным дзіваком усё-ж-ткі застаўся, — высnаваў ён, калі ўжо набліжаўся да Траецкага мосту, не зацеміўшы ў спагадах, калі і як мінуў Ніжні Рынак і зьвярнуў на сваю Стара-Віленскую вуліцу.

—Хоць да гэтай яшчэ не дабраліся із сваймі Карламі Марламі — усьцешыўся Кастанцы із старога назову ягонае вуліцы.

— Адылі-ж ад ліха ўсё адно не ўсьцеражэшся, — падумаў ён і ўспомніў словы гэроя паэмы „Калі асядае муць", якой, свайго часу, хлапцом, бадай што захапляўся:

Ходзім мы пад месяцам высокім,
А яшчэ пад ГПУ.

— Ні я першы, ні я апошні падалі й падаем ахвярамі гэтае ненажэрнае крывавае ўстановы. Уцякаць — куды? Свайго часу, у 1932, калі зацеміў асоку, зьбег у Маскву, каб згубіцца ў вялікай таўпе, аднак не надоўга, знайшлі й адтуль прывезьлі ў Менскія скляпеньні т. зв. "Амэрыканкі".

— Хіба мо гэтым разам удасца? А можа яшчэ ліха й абміне — усяк бывае.

— А можа гэта я перабольшаваю небясьпечнасьць? Можа на мяне яшчэ справы не завялі, а толькі першыя сігні нагляду робяцца? І зь кім-жа мяне могуць зьвязаць? Зь нікім не сябрую, апрача аднаго, але-ж ці гэта ім ведама, калі-ні-калі, раз на месяц, даведаюся да яго ў ягоным дамку на самай ускраіне места?

А за гэтым — ані душы блізкога знаёмага, зь кім-бы душу адвёў. Заўсёды на людзёх адзін, як тумарнік які. А наапошку, ліха іх ведае, чым яны кіруюцца пры сваіх азначаньнях ахвяраў? Пачакаю — пабачу, куды падзеі павернуцца.

— Трэба ператрываць, цярпліва астояць усю гэтую муць, можа яно неяк ператрэцца, а там, глядзі, які дзіў і здарыцца, — як-бы казаў сам сабе ён, злавіўшы сябе на слове „дзіў", і запыніўся. І не таму прыйшло цяпер гэтае слова, што ён верыў у

(Далей будзе).

КНІЖКІ ПРЫСЛАНЫЯ Ў РЭДАКЦЫЮ.

Directory of American Organizations of Exiles from the U. S. S. R., New York 1952, бач. 192 вялікага фармату. Выданьне East European Fund, Inc. Кніга зьмяшчае ведамкі пра іміґрацыю ў Задзіночаных Гаспадарствах кажнага народу з усходняе Эўропы, у тым ліку пра іміґрацыю беларускую. У ёй паданы ўсі арганізацы й выдавецтвы кажнае іміґрацы. Беларусы об'ектыўна названы абодвымі цяпер ужыванымі назовамі, зн. Крывічамі й Беларусамі, ды другі назоў паданы ў дзьвюх хормах — **Whiteruthenians, Byelorussians.** Само выдавецтва завець Беларусаў **Whiteruthenians.** Кнігу можна купляць у выдавецтве: **East European Fund, Inc.** 10 **East** 44 **Str.,** New York 17, N. Y. Цана $ 1,50.

Якуб Колас (Кастанцін Міцкевіч): Новая зямля, поэма, Мюнхен 1952, бач. 246 вялікага фармату. Выданьне „Бацькаўшчыны". Цана $ 3 ды кошт перасланьня поштаю, хіба цэнтаў 20-25. У Задзіночаных Гаспадарствах кнігу трэба выпісаваць у беларускага кальпортэра: B. **Danilovich,** 222 **Suydam St.,** New **Brunswick** N. J.

Юрій Шерех: Кость Михальчук, Вінніпеґ 1952, б. 39.

Прыслалі на (альбо за) „Веду" ў жніўню-верасьню: кольп. С. Карніловіч 10 дал. 50 ц., Ащ. Ч. Сіповіч і Др. М. Смаршчок па 10 дал.; кольп. В. Кендыш і Яз. Гуткоўскі па 6 дал.; Кс. М. Урбановіч, Проф. Н. Вакар і кольп. В. Пануцэвіч па 5 дал.; кольп. В. Стома 4 дал. 20 ц.; кольп. Сардачэнка й інж. Альб. Асоўскі па 3 дал.; Н. Краўцэвіч 2 дал. 10 ц.; Б. Даніловіч і А. Стагановіч па 2 дал.; кольп. Д. Яцкевіч 1 аўстр. хунт, зьменены на 1 дал. 75 ц.; Вал. Русак і Л. Савёнак па 1 дал. 50 ц.; Б. Дубоўскі 1 дал. 10 ц.; Я. Крэсла, Л. Галяк, М. Міцкевіч і М. Пятрушэвіч па 1 дал. **У кайстрычніку прыслалі:** Н. Н. 5 дал.; Др. Б. Грабінскі 3 дал.; кольп. Я. Назарка 2 дал.; М. Тулейка 1.10; А. Вяр. і Фр. Нехвядовіч па 1 дал. Усім вялікі дзякуй!

Ад рэдакцы. Рэдакца засьцерагае сабе права скарачаць рукапісы аўтараў і папраўляць іх мову. Канчальная моўная рэдакца ўсіх матар'ялаў належа да рэдакцы. З прычыны нястачы сяродкаў рэдакца ня плаце гонорару аўтарам.

Рэдагуе Рэдакцыйная Колеґія.

Ukrainian American Press, 133 E. 4th St., New York 3, N. Y.